

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

№ 2 1991

Д. Б. ЯНЕВСЬКИЙ

МАЛОВІДОМІ КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ УКРАЇНИ

1917-1920 рр.

Київ

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

№ 2 1991

Д. Б. ЯНЕВСЬКИЙ

**МАЛОВІДОМІ КОНСТИТУЦІЙНІ
АКТИ УКРАЇНИ
1917-1920 рр.**

Київ

Яневський Данило Борисович - кандидат історичних наук,
науковий співробітник Інституту історії України АН УРСР.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою особисту думку, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

Редколегія: С.В.Кульчнцькнй (головний редактор),
В.Ф.Верстюк, О.В.Гарань, В.М.Даниленко, В.С.Коваль,
О.М.Майборода, О.Ф.Овсієнко, В.А.Смолій, О.П.Толочко
(відповідальний секретар), І.С.Хміль.

Літературний редактор В.В.Стехун.

У разі передруку матеріалів узгодження з редколегією
обов'язкове.

© Яневський Д.Б., 1991.

ЗМІСТ

I. Маловідомі конституційні акти України. 1917 - 1920 рр.

II. Додатки.

1. Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні.
2. Конституція Української Народної Республіки /Статут про державний устрій, права і вільності УНРЛ
3. Закони про тимчасовий державний устрій України.
4. Універсал Трудового Конгресу України.
5. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918.
6. Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці.

Перебудова чи не вперше в новітній історії дала Україні реальний шанс відновити, так би мовити, зір, слух, почуття: зір - на події недавнього минулого, слух - до розмаїття думок, почуття - людської гідності та свободи. Цей шанс дістали не тільки українці, а й усі великі й малі /тільки за кількістю!/ національні громади, які с тим, що донедавна вважалося вже неіснуючим, - народом України.

"Ми не натовп - ми народ!" - це чи не найпопулярніше й найпоширеніше гасло нинішнього часу. Втім воно було притаманне й революційному рухові, що розгорнувся на території Російської імперії після повалення самодержавства. "Актом національного самогубства" назвав цю революцію наш земляк - киянин, видатний філософ Микола Бердяєв, "зоряним часом народу, що домігся перемоги" - Михайло Горбачов. Думки, як бачимо, полярні. І мимоволі виникає запитання, хто має рацію?

Моя особиста відповідь, наприклад, полягає в тому, що мають рацію обидва. Спробую пояснити. По-перше, подобається це чи ні, революція 1917 р. змінила хід всесвітньої історії. Саме тому значення її неможливо вмістити в прокрустове ложе будь-якої схеми. Саме до неї, можливо, як до ні до якої іншої, підходить відома фраза "залізного" канцлера Бісмарка про те, що революції готують генії, роблять фанатики, а користуються наслідками злодії та шахраї. Так і в нашій, революції були свої апостоли, свої блазні, свої Клавдії і свої Полонії. Саме тоді поєдналися в просторі і часі явища, які у новітній історії людства ще не збігалися, а саме - соціалістичний за гаслами рух маргіального в своїй більшості робітництва і національно-демократичний визвольний рух українського та інших етносів, що стали на шлях капіталістичної еволюції. Ці рухи, в свою чергу, тісно переплелися з аграрним селянським рухом, спрямованим насамперед на ліквідацію феодальних та дофеодальних форм землеволодіння і землекористування. Істотним інтегруючим моментом політичної ситуації став і рух за якнайшвидше припинення війни та укладення миру "без анексій та контрибуцій на основі самовизначення народів". Все це, помножене на майже тотальний розлад на занепад усіх без винятку традиційних інститутів влади - економічних, політичних, адміністративних, військових, релігійних тощо, амбіційність провідних політичних діячів того часу, багато з яких ставили понад усе ін-

тереси тієї чи іншої політичної партії, класу, соціальної групи, національної громади, конфесії і та ін., а не народу, до якого вони належали, не землі, на якій вони жили - все це та інше, про що добре відомо, й призвело врешті-решт до кровопролитної громадянської війни. Саме вона дала народам країн замість обіцяних революцією свободи, братерства й добробуту - ГУЛАГ, голодомори, деградацію усіх сфер громадського буття.

II

Стрімке зростання почуття національної гідності в перебудовчі нелегкі, але щасливі часи та й просто здоровий глузд, який, сподіваюсь, іманентно притаманний усім нам, спонукають до зауваги, що в історії вітчизняної Революції були не тільки "білий" та "червоний" терор, не тільки єврейські, польські, татарські й інші погроми та різанина, не тільки оптово-роздрібний продаж України за більш-менш конвертовану валюту. В ній, у цій революції, були, і це, мабуть, найголовніше, великі думки про шляхи досягнення економічного, політичного, соціального і духовного визволення співвітчизників; глибокі теоретичні розробки питань вільного співіснування різних соціальних верств, національних та конфесійних громад, підвищення культурного добробуту народу. Та вони здебільшого були знехтувані, випали із суспільного-обігу на українських землях.

Та не забули їх поза межами України. У 20-30-х роках про них дізналися спочатку в Західній Європі, на яку насунулася "перша хвиля" вітчизняної пореволюційної еміграції, що згодом поширилася по всьому світу, збагативши новітню філософію, політологію, мовознавство, загалом увесь комплекс гуманітарних дисциплін.

Все це відомо, й не про це тут йтиметься. Будучи політичними чи громадськими діячами, мислителями чи чиновниками, соціал-демократами чи кадетами, солдатами чи підприємцями, учасники революції були насамперед живими людьми з усіма притаманними їм хибами й недоліками. Вони сумували і ненавиділи, сміялися й зневірялися, інтригували й відчайдушно боролися. І це об'єднує їх, що жили в далекому 1917-му, і нас, хто живе і діє сьогодні.

А роз'єднує нас, на жаль, ставлення до справи. І тут ідеться не про відданість тій чи іншій теорії, ідеї чи особі. Ні. Навіть побіжне ознайомлення з документами революції переконує в тому, що більшість її учасників намагалися діяти, не переступаю-

чи межу морального кодексу. Неприйняття точки зору опонента, не піддаючи сумніву його право висловлюватися публічно, намагання зробити справу в "білих рукавичках", уникаючи будь-якого фізичного насильства над незгодними; неприпустимість використання "брудних" прийомів політичної боротьби чи, наприклад, пікетування органів центральної влади та місцевого самоврядування; абсолютна, підкреслюю, абсолютна толерантність до існування та діяльності всіх /мабуть, за єдиним винятком/ політичних партій, національних громад, конфесійних угруповань тощо - все це характерні ознаки принаймі першого періоду революції. Того періоду, який тривав, може, всього півроку з усієї нашої тисячолітньої історії, але який значної мірою зумовив ходу тисячоліття другого. Про це незаперечно свідчать документи.

III

Перш ніж представити їх, зробимо невеликий відступ. Документи нині лише починають повертатися до нас із спецсховищ, спецфондів, приватних зібрань, з української діаспори. Вони ніби екзаменують нас, нашу громадянську свідомість, інтелектуальну зрілість, духовну стійкість. Якщо ми витримаємо ці перші випробування, то на нас чекатимуть ще більші відкриття - культури власного народу, його історії, його спадщини.

Документи, що подаються, становлять, на нашу думку, винятковий інтерес. І справа навіть не в тому, що впродовж 70 років вони ретельно приховувались так, ніби вони не існували взагалі. Головне їх значення полягає, насамперед, у тому, що вони змушують читача замислитись. Вони дають могутній поштовх і душі, і розуму, спонукають рішуче позбавлятися стереотипів, які, здавалося б, перегляду не підлягають.

Справді. Кому з нас, ще зі шкільної лави не відомо, що після повалення царату й періоду "двовладдя", який перейшов після відомих липневих подій в "контрреволюційну диктатуру бонапартистської кліки Керенського", на Україні, як і по всій країні, було встановлено "найпередовішу в світі Радянську владу"? А кому з нас з тієї ж шкільної лави відомо, що перш ніж на території Наддніпрянської України установилася Радянська влада, послідовно змінилося принаймі кілька форм державності? І кожна - зі своєю політичною та адміністративною структурою, мережею громадських організацій, збройними силами, фінансовою системою, судовим

устроєм, міжнародними зв'язками, інститутами законодавчої, судової та виконавчої влади, державними інсигніями, чиновницьким та поліцейським апаратом, пресою, навчальними закладами, тобто всім тим, що притаманне будь-якій державі.

ІУ

Нагадаємо, що за станом на 1 січня 1917 р. українські землі, що утворюють територію нинішньої УРСР, входили до складу Австро-Угорської та Російської імперій. Це зумовило різні шляхи, форми й строки формування національних державних об'єднань.

1. До 4 березня 1917 р. /відречення від влади Миколи II та його брата Михайла/ 9 українських губерній /Катеринославська, Волинська, Київська, Чернігівська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська - т.зв. Велика, або Наддніпрянська, Україна/, а також деякі райони Облaсті Війська Донського, входили до складу імперії Романових.

2. 4 березня - 31 серпня. Перехідний період. Форма державного устрою не визначена.

3. 1 вересня - 19 листопада. Українські губернії входять до складу Російської Республіки, проголошеної законом Тимчасового уряду.

4. 20 листопада 1917 р. - 21 січня 1918 р. Україна - автономна Народна Республіка в складі Російської Республіки /III Універсал Центральної Ради/.

5. 22 січня - 28 квітня. Україна - самостійна Народна Республіка /IV Універсал Центральної Ради/.

6. 29 квітня - 14 листопада. Внаслідок державного, перевороту, підтриманого окупаційними німецькими військами, проголошено самостійну Українську Державу на чолі з гетьманом П.П.Скоропадським.

7. 15 листопада 1918 р. - 21 січня 1919 р. Україна - самостійна Народна Республіка, про відновлення якої оголосила Директорія, сформована політичними діячами "першої" Української Народної Республіки /П.Андрієвський, В.Винниченко, А.Макаренко, С.Петлюра, Ф.Швець/.

8. 13 листопада Національною Радою у Львові проголошено Західноукраїнську Народну Республіку /ЗУНР/, оо об'єднувала Галичину, Закарпаття та Буковину. На чолі її стали Є.Петрушевич /президент/ та К.Левицький /прем'єр-міністр/.

9. 22 січня 1919 р. ЗУНР та УНР в акті про злуку проголошено об'єднання в "Соборній" /тобто такої, що включала до свого складу всі території, на яких українці становили етнічну більшість/ Українській Народній Республіці. ЗУНР набула статусу Західної Облaсті УНР, і і лiдер Є.Петрушевич стає шостим членом Директорії.

10. З 16 листопада 1919 р. ЗОУНР виходить із складу об'єднаної Республіки і оголошує на терені своїх земель галицьку державу.

11. Після закінчення радянсько-польської війни, уряд УНР, рештки її збройних сил, державні установи тощо відходять на українські землі на захід від р. Збруч, які після підписання Ризького мирного договору /березень 1921 р./ підпадають під юрисдикцію Польщі. З цього часу формально існує т.зв. "уряд УН Республіки в екзилі".

12. 25 грудня 1917 р. на III з'їзді Рад Донецько-Криворізького басейну /фактично - на з'їзді рудкомів та Рад робітничих депутатів басейну/ за участю 127 /з більш ніж 2000/ делегатів I Всеукраїнського з'їзду Рад, скликаного в Києві, було, оголошено про створення на Україні Республіки Рад робітничих, селянських та солдатських депутатів у складі Російської Федерації. Останню ж навіть формально було проголошено лише 25 січня 1918 р. Уряд цієї Республіки Рад, що з січня 1919 р. стала називатися Українською Соціалістичною Радянською Республікою, існувавши за допомогою відкритої військової, матеріальної: кадрової, дипломатичної підтримки Ради Народних Комісарів на чолі з В.І.Леніним, поширив свою владу на більшу частину території України лише після закінчення громадянської війни.

13. З 30 грудня 1922 р. УСРР входить до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік на правах союзної республіки. Формальною підставою для цього стали Декларація про утворення Союзу РСР та Союзний Договір, які були лише "в основному" затвердженні I з'їздом Рад СРСР*.

V

Перед кожним з цих державних утворень чи не найголовнішим стало питання про вироблення і впровадження в життя основного закону. Першим в площину практичної політики перевели його фундатори Української Центральної ради. З перших днів після повалення самодержавства почалося вироблення конституційних актів. Насамперед ішлося про те, яку провідну ідею покласти в основу майбутнього проекту основного закону України. Партіями, що діяли на політичній арені /а всього їх налічувалося близько 30, у т.ч. представники 15 входили до складу самої Центральної ради/ було висунуто 4 основні варіанти майбутнього державного устрою України. Гранично спрощуючи /оскільки позиції тієї чи іншої партії змінювалися протягом 1917-1918 рр., місцеві організації часто-густо виступали з проектами, які суперечили офіційній партійній лінії тощо/, ці проекти можна звести до таких формул:

1. Україна - складова і невід'ємна частина Російської держави, форму устрою якої буде визначено майбутніми Установчими Зборами. Таку точку зору обстоювали і "Союз русских избирателей Киевской губернии /лідер - В.В.Шульгін/, і крайові організації конституційно-демократичної партії /С.Г.Крупнов/, і організації РСДРП /б/ /Є.Б.Бош, Г.Л.Пятаков/.

2. Українська республіка має стати автономним утворенням у складі Російської демократичної федеративної Республіки. На користь цієї точки зору висловлювалися представники РСДРП/б/ /М.С. Балабанов, Д.І.Чижевський/, УСДРП /В.К.Винниченко, С.В.Петлюра/, ПСР /О.М.Зарубін, І.Л.Скловський/

3. Українська федеративна демократична Республіка має стати

* На цей факт першим серед вітчизняних дослідників звернув увагу Я.Р.Дашкевич. Див.: Ратуша. - 1919.- 18 жовт. Вибори на І з'їзд Рад СРСР, до речі, були непрямі й нерівні /І делегат обирався від 25 тис. міського чи від 125 тис. сільського населення/. "Остаточні тексти цих документів з урахуванням Пропозицій союзних республік, - читаємо у фундаментальному виданні. - мав затвердити II Всесоюзний з'їзд Рад /"Історія Української РІР.- К.,1977;- Т.6.- С.47/. Але, наступні з'їзди Рад до розгляду цього питання не поверталися /Див.: Там же. - С.48-52; Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик: Сб. документов.- М.,1973>- С.263/.

одним фундаторів конфедерації, створеної на терені земель колишньої імперії. Такий варіант висунула УПСФ /С.О.Єфремов, А.В. Ніковський/.

4. Україна має стати самостійною, ні від кого незалежною державою. Такий шлях розвитку краю видавався найкращим для УПСР /В.О.Голубович, М.Любинський, СВУ /О.Скоропис-Йолтуховський, М.Меленевський/, УПСС /М.Михновський/. Слід наголосити, що останні дві партії особливого впливу у громадському житті України в 1917 р. не мали. Що ж стосується УПСР, її керівники в основному підтримували проект, висунутий українськими соціал-демократами.

VI

Друга не менш складна проблема лежала в площині практичної політики. Центральній раді, яка претендувала на роль регіонального репрезентативного революційного центру, необхідно було подолати насамперед свій надто вузький, як для такої функції, "національний" характер.

Нагадаємо: Центральна рада, яка виникла 3 березня 1917 р., спочатку виконувала функції органу, що координував діяльність вже існуючих на той час українських громадських та політичних організацій, зокрема наукового, техніко-агрономічного й педагогічного товариств, національної й студентської спілок тощо. Тоді в її складі налічувалося кілька десятків осіб, 8 квітня голова ради М.С.Грушевський на засіданні Національного Конгресу запропонував таку форму виборів до її складу: від губерній Київської, Волинської, Полтавської, Катеринославської, Харківської, Херсонської - по 4 члени. Чернігівської й Таврійської губерній, а також від Кубані та Холмщини - по 3; від губерній, де українці становили меншість населення, - по 1; від Харкова, Одеси, Катеринослава, Петрограда, Москви - по 2; від партії автономістів-федералістів /згодом - УПСФ/ - 5; соціал-демократичної - 4; радикально-демократичної та соціалістів-революціонерів - по 3, самостійників - 1.

28 червня Центральна рада провела т.зв. "самоорганізацію". Відтоді до її складу входило вже 568 осіб. 212 з них представляли Всеукраїнську раду селянських депутатів, 132 - Всеукраїнську раду військових депутатів, 100 - Всеукраїнську раду робітничих депутатів, 27 - Український Генеральний Військовий Комітет, 52 - губернії, 6 - українські колонії, 1 - духовенство, по 5 - спілки вчителів, студентів, і кооператорів.

За висловом М.С.Грушевського, українці розуміли, що діяльність і Ради, і її виконавчого органу - Генерального Секретаріату "може розвиватися тільки під умовою, коли Центральна рада перестане бути виключно національним органом, а з тим і її генеральний секретаріат стане авторитетною владою не тільки тих, що добровільно його визнаватимуть як свою національну владу, а обов'язково для всієї людності"¹. З 30 липня до складу ради входили представники "національних меншостей" /202 члени й 52 кандидати, зокрема, 30 - від Ради робітничих депутатів, по 20 - від Ради військових депутатів, російських есерів та РСДРП/об/, по 10 - від комітету об'єднаних громадських організацій та партії конституційних демократів, 4 народні соціалісти, 50 - від єврейської громади, 20 - від польської, 4 - від молдавської, по 3 - від татарської та німецької громад, по 1 - від греків, чехів, болгарів та менонітів/.

Зміни, що сталися в складі ради, зумовили відчутне коригування її політичного курсу, висунувши на порядок денний потребу якнайшвидшого вироблення консенсусу щодо першорядних та перспективних політичних кроків, спрямованих на досягнення політичного суверенітету в складі демократичної Російської держави.

Це завдання і було покладене на комісію, що виробляла Статут автономної України. Рішення про її створення прийняла п'ята сесія Центральної ради, яка розпочала свою роботу 20 червня 1917 року. Того ж дня до неї увійшли члени Центральної ради Б.Бабич /від ЦК Селянської Спілки/, П.Бойко /Всеукраїнська рада селянських депутатів/, С.Ефремов /представник Національного з'їзду 6-8 квітня/, М.Левицький /Український військовий комітет/, Г.Касьяненко /Всеукраїнська Рада військових депутатів/, Микола Стасюк /ЦК Селянської Спілки/, О.Чапківський /Всеукраїнська Рада Військових депутатів/, М.Шраг /від територіального представництва/. Як свідчить звіт про роботу цієї сесії, вже 23 червня М.Шраг виступив з окремою доповіддю від імені комісії. Голосування з приводу цього виступу не відбулося. Члени ради перейшли до обговорення інших питань порядку денного. До розгляду доповіді Шрага повернулися наступного дня, коли і було ухвалено принцип організації та "інструкцію про порядок зборів "Комісії по підготовці "Статуту автономної України"². Першим пунктом передбачалося, що

1. Грушевський М.С. Спомины // Київ.- 1989.- № 10.- С.131.

2. Нова Рада. - 1917.- 22, 25, 27, 29 червня; 2 липня.

Комісія і має складатися із 100 осіб - "представників української та інших, що живуть на Україні, національностей". Обирати їх мали на підставі принципу "національно-пропорційного представництва" /п.2/, якщо вони становили на Україні не менш як 1% населення; коли ж відсоток був меншим, то така національна група мала надіслати делегата "лише по заявленню самої Комісії". Таким чином, до її складу мали увійти 11 росіян, 8 євреїв, 2 німці, 2 поляки, по 1 білорусу, татарину, молдовану, чеху, греку і болгарину, а також 71 українець /п.3/

У додатках до п.3 зазначалося: "ті національності, що мають об'єднуючі національні організації, ...надсилають представників від того об'єднуючого органу". Встановлювалося т.зв. "бажане" представництво від комітетів російських політичних партій та громадських організацій тощо. Врешті-решт комісія набула такого вигляду:

Кількісний склад комісії по підготовці
«Статуту автономної України» (створена
Українською Центральною Радою 24 червня 1917 р.)

Хто надсилає	Кількість	Примітка
I. Росіяни 1. Від політичних партій а) ПСР б) РСДРП(об) в) ПСДРП (б) г) КД 2. Від громадських організацій а) Совет объединенных общественных организаций б) Советы рабочих и солдатских депутатов	 1 1 1 1 1 4	«бажане представництво» по 1 від Советов округ Київської, Харківської, Одеської від СРСД округ Київської, Харківської, Одеської
II. Євреї 1. Від соціалістичних партій 2. Від поза соціалістичних партій	 5 3	
III. Поляки	2	В т.ч. 1 «обов'язково» від соціалістичної партії

1	2	3	
IV. Українці			
1. Від Центральної Ради	30	По 4 від кожної з 6 фракцій; пленуму УПЦ персонально Обираються по 1 на з'єднаних засіданнях української губерніяльної Ради «всіх тих українських товариств, партій, організацій і установ», де знаходиться українська губерніяльна рада	
2. Від губернських організацій	11		
3. Від громадських Організацій			
а) Всеукраїнське правниче товариство	12		
б) фінансові та економічні установи	5		українські банки – 1, «центр. кооп.комерц» - 4, «статист» - 1, «зем.кооп.» - 1
в) союз залізничників	3		
г) Всеукраїнська поштово-телеграфна спілка	2		
д) культурно-просвітні установи	5		наукове товариство – 1, вища школа – 1, середня школа – 1, нижча школа - 1
е) духовенство	1		
є) Чорноморський флот	1		
к) Рада військових депутатів	1		
л) Український Генеральний військовий комітет	1		

Пленум Центральної ради встановив також, що комісія мала розпочати свою діяльність "зараз же, як тільки збереться 50 чоловік її складу.., не чекаючи, поки вибори до неї будуть закончені". Одночасно визначався і порядок формування керівного органу комісії - Президії. До її складу мали увійти 30 членів, обраних сесією ради /п.4/. На Президію покладалося завдання підготувати матеріали, скласти попередній план роботи всієї комісії та проект "Наказу" її, а також, "разом з Секретаріатом Ц[ентральної] Ради і останніми обібраними членами майбутньої Комісії скликати саму

Комісію" не пізніше 10 липня 1917 р. /п.6/¹.

Непевна внутрішня політика Тимчасового уряду, зокрема двозначне ставлення до національно-державних рухів на окраїнах колишньої імперії, негативна офіційна оцінка відомих вимог Центральної ради, висунутих протягом квітня-травня /а саме: створення широкої національно-територіальної автономії України та інших регіонів країни у складі федеративної демократичної Російської Республіки, забезпечення економічних, політичних, культурних прав національних меншостей, що проживали на Україні, встановлення прав національних меншостей для українців, що проживали поза межами рідного крага, негайної організації місцевих органів влади з представників усіх національних та соціальних груп населення тощо/, призвели до різкого загострення ситуації на Україні. 2 червня на спільній нараді членів ради та Всеукраїнського селянського з'їзду було прийнято рішення виступити із зверненням /"Універсалом"/ до народу, закликаючи його "зорганізуватись" і приступити до негайного закладання фундаменту автономного ладу на Україні. По краю прокотилася хвиля мітингів і маніфестацій на підтримку вимог ради та засудження дій Тимчасового уряду. В цій обстановці й було обнародовано текст першого "Універсалу". Другою найголовнішою подією моменту стало формування першого складу крайового уряду на чолі з В.Винниченком.

Тимчасовий уряд опинився перед вибором: або санкціонувати діяльність органів законодавчої та виконавчої влади, які виникли явочним порядком, або заборонити їх. Останнє становило уряд перед необхідністю придушити національний рух збройною силою, що в тих умовах було абсолютно нездійсненним. Єдине, що йому лишалось, це вдається до тактики "легального", "законодавчого" затягування вирішення українського питання. Почалися довгі напружені переговори. Одним з наслідків їх стало укладання відповідної угоди та проголошення другого Універсалу. Документ, зокрема, закріпив статус Генерального Секретаріату як крайового органу виконавчої влади, але водночас сповістив про фактичну відмову від втілення ідеї автономної України до Установчих Зборів. Органічною вадю угоди, яку було укладено, стали нерозв'язані питання щодо встановлення

1. ЦДАЖР УРСР, ф.1115, оп.1, спр.1, арк.3-5; Вісті з Української Центральної Ради. - 1917. - № 14.- серп.

кордонів України і рамок компетенції нового уряду.

Останню проблему мав врегулювати підготовлений українськими діячами документ під назвою "Статут Генерального Секретаріату" або "Основи найвищого управління Україною". Делегація Генерального Секретаріату, яка прибула до Петрограда з метою затвердження "Статуту" Тимчасовим урядом, мети не досягла. Лише 5 серпня петроградський уряд опублікував повідомлення, згідно з яким домагання київських ходоків відкидалися. Сповіщалося натомість про затвердження "Тимчасової інструкції для Генерального Секретаріату Тимчасового правительства на Україні"² /док. № 1/. Є певні підстави стверджувати, що "хрещеними батьками" цього документа, підписаного головою уряду О.Керенським та міністром судівництва О.Зарудним, були голова Юридичної наради при центральному уряді, члени центрального комітету партії конституційних демократів, статський радник, професор Б.Е.Нольде та член цієї ж наради О.Я.Гальперн.

22 серпня своє ставлення до цього рішення уряду Керенського висловила сесія Центральної ради. 247 голосами проти 36 і 70 таких, що утрималися, вона все ж таки прийняла цю, за словами В.Винниченка, "першу дійсну і дієву Конституцію України", кваліфікувавши її водночас як таку, що "пересякнена імперіалістичними тенденціями російської буржуазії в відношенні до України" .

Треба підкреслити ще й таку обставину. Практична діяльність Центральної ради та Генерального Секретаріату була значною мірою паралізована тим, що за умовами угоди з Тимчасовим урядом органи влади на Україні зобов'язалися не допустити вирішення нагальних питань соціально-економічного устрою аж до Установчих Зборів. Та саме це питання, а не питання про конкретних суб'єктів влади по-

1. Про позицію української делегації на переговорах див.: "К вопросу об автономии Украины: Объяснительная записка делегации Киевской Украинской Центральной Рады. - Гельсингфорс- 1917.- С.1.

2. Див.: Вестник Временного правительства.- 1917.- 5/18/ августа

3. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х частинах,- Київ - Відень.-1920.- Ч.І.- С.338, 339. Зауважимо, що голова Генерального Секретаріату дав і таку оцінку "Інструкції": "Знаменитий кадетський утвір, дитя ображеної, злісної, мстливої душі руського буржуа, ота Тимчасова Інструкція, дійсно була явищем дуже тимчасовим". - Там же.- Т.П.- С.37.

ступово перемістилося в центр уваги тридцятимільйонного народу України. Війна, що продовжувалася, мілітаризована економіка призводили до загострення продовольчої, паливної проблеми. Невблаганно посилювалася інфляція, зростали черги біля магазинів, впроваджувалася карткова система на основні продукти харчування. Стався вибух кримінальної злочинності. Праві екстремісти намагалися спровокувати серед найширших верств населення відкрите невдоволення революцією, щоб прискорити крах уряду і встановити режим відвертої військової диктатури. Неспроможність, а деякою мірою і небажання центрального уряду стабілізувати економічне становище, радикально розв'язати робітниче й аграрне питання, врегулювати міжнаціональні відносини, укласти мир тощо призвели до стрімкого наростання труднощів. Ситуація в країні, в тому числі й на Україні, стала виходити з-під контролю як центральної, так і крайової ради.

Наприкінці літа - на початку вересня обстановка докорінно змінилася. Придушення спроби військового заколоту, очолюваного верховним головнокомандуючим генералом Л.Корніловим, сприяло дальшій революціонізації найширших верств населення. Це посилювало, зокрема, політичний вплив більшовицької партії серед мас. Її гасла підтримували Ради робітничих і солдатських депутатів, і що найважливіше, і в найбільших пролетарських районах. Крах політики центрального Тимчасового уряду фактично став питанням найближчого часу.

Слід наголосити ще й на такій обставині. Центральна рада, як правило, у фарватері політики Тимчасового уряду, з яким її об'єднували ідеї "революційної демократії". Однак, виступаючи в стосунках з ним у ролі "прохача", вона припустила помилки, яка набула врешті-решт фатального характеру, йдеться про відмову підтримати Тимчасовий уряд в його боротьбі з більшовицьким повстанням. Голова Генерального Секретаріату вказав і на другу сторону позиції, зайнятої українськими політичними лідерами в жовтневі дні 1917 р. "Ми боялися,- писав, зокрема, він,- що з владою Рад прийде та сама руська влада, з якою нам тяжко доводилось боротись. Ми не вірили, що наш зрусифікований пролетаріат стане активно в сторону нашої державності, наших національних здобутків, в оборону того, що він не почував своїм, рідним і необхідним собі"¹

1. Винниченко В. Відродження нації. - Т.П.- С.106.

І далі: "... Українська демократія, одкинувши цілі більшовиків, одкинувши творення робітничо-селянської держави, не могла через цю основну причину визнати новий петроградський уряд, Раду Народних Комісарів центральною владою"¹.

Саме така позиція, на думку лідерів Ради, давала реальну можливість негайно, не чекаючи скликання Установчих Зборів, досягти жаданої політичної самостійності. Забігаючи наперед, зазначимо, що така позиція чи навряд була бездоганною, оскільки створювала для новонародженої української держави поки що потенційну можливість збройної боротьби на три fronti: німецькому - на заході, більшовицькому - на півночі, антибільшовицькому - на південному сході. Все так і сталося, але трохи пізніше. Поки ж що перемога петроградського збройного повстання відкрила першу в новітній історії України реальну можливість здійснити споконвічну мрію про формування національної державності. І з цієї можливості Центральна рада скористалася. Її юрисдикція була поширена на всю територію України /без Криму/; було розширено сферу компетенції крайового уряду; призначено загальні вибори до Українських Установчих Зборів. 7 /20/ листопада третім Універсалом, нарешті, проголошено утворення автономної Української Народної Республіки у складі єдиної Російської Республіки, визначено кордони новонародженої держави, найголовніші принципи її функціонування й програму невідкладних економічних та політичних перетворень.

"Оця необхідність одночасно проводити соціальні реформи якнайглибшого значення і в той же час організувати, старатись піддержати такий-сякий лад в країні,- вказував один з провідних діячів тогочасного українського руху Дмитро Дорошенко,- робити те, що в своїй законодавчій та організаційній діяльності українське правительство не могло взяти якоїсь сталої лінії, хиталось, часто суперечило само собі і зрештою опинилось супроти хвиль революційної стихії в безпомічному, безпорадному стані, губило всякий ґрунт під ногами" .

Об'єктивні обставини, помножені на помилки, яких уряд УНР

1 . Винниченко В. Відродження нації,- Т.П.- С.122.

2 . Дорошенко Дм. Історія України. 1917-1923 рр.- Ужгород, 1932.-Т.І.- С

припустився в аграрному, військовому та фінансовому питаннях, розкол, що стався серед правлячих українських партій з питання про владу, а головне - початок війни з Радою Народних Комісарів та Народним Секретаріатом, буцімто утвореним I Всеукраїнським з'їздом Рад, які спиралися на підтримку маргінальних верств населення України, насамперед робітництва - з одного боку, та з кайзерівською Німеччиною - з іншого, призвели керівників Української Народної Республіки до вимушеного проголошення самостійності України.

"Примусове", "проти свого бажання", за висловом однієї з провідних газет того часу, проголошення "незалежності" та "самостійності", хоча і дало можливість підписати мирну угоду в Бресті, призвело до національної трагедії. З березня на підставі відозви-заклику до німецького народу з проханням допомогти /її підписав голова мирної делегації в Бресті М.Любинський/ кайзерівські війська увійшли в Київ, зайнявши згодом всю територію республіки.

Опинившись в умовах фактичної окупації, уряд України став заложником власної політики. Намагання "зберегти обличчя", здійснювати хоча б якоюсь мірою незалежні від німців дії щодо розвитку підвалин незалежної державності, виявилися абсолютно нездійсненими.

Конституювання української національної державності чи реалізація соціально-економічних і політичних програм українських соціал-демократів й есерів та їхніх опонентів німецьку військову адміністрацію хвилювали, мабуть, в останню чергу. Перед II рейхом стояли проблеми зовсім іншого характеру, абсолютно невідкладні: по-перше, запобігти військовій катастрофі і, по-друге, прогнати населення Німеччини. Нагадаємо, що вже в червні 1917 р. фельдмаршал Гінденбург направив своєму імператорові телеграму про необхідність негайного вирішення економічних проблем, що стояли перед країною, вказуючи в ній, зокрема, що "інакше ми загинемо" .

"Заклик" М.Любинського став у цих умовах, ясна річ, подарунком долі, яким німці не забарилися скористатися. Ліквідація ж російського фронту /принаймні найважливішого у стратегічному від-

I. Цит. за: Деникин А.И. Очерки русской смуты // Вопросы истории. - 1990.- № 6.- С.100.

ношенні Південно-Західного фронту, який проходив по території України/ та можливість використання запасів продовольства і сировини, викачуваних з України німцями, давали нехай примарну, але все ж таки можливість, повернути на свою користь військові дії на Західному фронті. Абсолютно зрозумілим стало також і те, що "соціалістичні "уряд та парламент Української Народної Республіки аж ніяк не сприяли б вирішенню завдань, що стояли перед кайзером та його генералами. Останні вимагали "твердої руки", а до того ж мали і власний досвід спілкування з "вітчизняними", так би мовити, соціалістами в рейхстазі. Ідея запровадження на Україні військової диктатури з національним забарвленням, таким чином, буквально висіла у повітрі. Доля ж народу знову стала додатком до тактичних схем і не земного походження. 29 квітня, в день державного перевороту, Центральна рада встигла таки обрати Президентом УНР М.С.Грушевського та схвалити основний закон Республіки /док. № 2/ Текст Конституції було ухвалено практично без змін, тобто у тій редакції, яка була запропонована комісією"

Згадуваний же в тексті основного закону новий поділ Республіки був запроваджений законом "Про новий територіально-адміністративний поділ України", схваленим Малою Радою - законодавчим органом, який діяв між сесіями Центральної Ради. Поділ України здійснювався таким чином:

1. Київ з околицями до Ірпеня і Стугни та за Дніпром на лівім березі верст на 20;
2. Деревлянська. земля: Радомишльський і Овруцький повіти, Київський без південної частини, частина Мозирського. Осередок - Коростень;
3. Волинь: Володимирський, Ковельський, Луцький, частина Дубен-

І. Христюк П, Назв, праця.- Т.П.- С.174-175. Матеріалів про поточну діяльність цієї комісії виявити поки що не вдалося. Відкритим лишається питання й про конкретних авторів основного закону. Згадки про те, що, мовляв. Конституцію УНР розробив сам М.С.Грушевський, потребують, на нашу думку, додаткової аргументації. Див.: Гольденвейзер А.А. Из киевских воспоминаний // Революция на Украине по мемуарам белых. /Сост. С.А.Алексеев. Под ред. Н.Н.Попова.- М; Л.,1930.- С.36. До пояснень міністра внутрішніх справ УНР П.Христюка слід, мабуть, додати, що розділ VII Конституції /29.4.1918/ повторює "Закон про національно-персональну автономію", схвалений Центральною Радою ще II 724/ січня 1918 р.

- ського повітів. Головне місто - Луцьк;
4. Погориння: Ровенський, Острозький, Заславський, Кременецький, південна частина Лубенського, західна частина Староконстантинівського. Головне місто - Рівне;
5. Болохівська земля: Житомирський, Новгород-Волинський, частина Бердичівського, Літинського і Вінницького; головне місто - Житомир;
6. Поросся: Васильківський, Сквирський, Таращанський, південна частина Київського і частина Бердичівського. Головне місто - Біла Церква;
7. Черкаси: Черкаський, Канівський, Чигиринський, частина Звенигородського. Головне місто - Черкаси;
8. Побожжа: Уманський, Гайсинський, частина Липовецького, Балтського, Єлисаветградського. Головне місто - Умань;
9. Поділля: Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Ушицький, Летичівський, більша частина Могилівського та Староконстантинівського. Головне місто – Кам'янець;
10. Брацлавщина: Вінницький, Брацлавський, частина Літинського, Липовського, Могилівського та Ямпільського. Головне місто - Вінниця.
11. Подністрів'я: Ольгопільський, Тираспільський, частина Ямпільського, Балтського і Ананівського. Головне місто - Балта.
12. Помор'я: Одеський /крім західної частини/, Ананівський, Єлисаветградський і Херсонський. Головне місто - Миколаїв.
13. Одеса з територією до лиману Дністра.
14. Низ: більша частина Єлисаветградського, Олександрівського і частина Верхньодністровського. Головне місто - Єлисаветград.
15. Низ: Катеринославський, частина Верхньодністровського і Херсонського та прибережна смуга Новомосковського і Олександрівського. Головне місто - Катеринослав.
16. Запорожжя: Мелітопольський і Бердянський. Головне місто - Бердянськ.
17. Нове Запорожжя: Херсонський /без західної і південно-західної частини/ та Дніпровський. Головне місто - Херсон.
18. Азовська земля: Маріупольський, Павлоградський і Олександрівський /без західної і південної частини/. Головне місто - Маріуполь.
19. Половецька земля: Старобільський, Слов'яно-Сербський і Бах-

мутський. Головне місто - Бахмут.

20. Донеччина: Зміївський, Ізюмський, Вовчанський, Куп'янський, частини і Белгородського. Головне місто - Слов'янськ.

21. Подонне: Новооскольський, Бірюченський, Острогозький, Богучарський, частини Корочанського і Старобільського. Головне місто - Острогозьк.

22. Сіверщина: Мглинський, Суразький, Новозибківський, Стародубський. Головне місто - Стародуб.

23. Чернігівщина: Чернігівський, Городянський, Остерський, Сосницький, частини Козелецького, Ніжинського й Борзенського /приблизно до залізничного шляху/. Головне місто - Чернігів.

24. Переяславщина: Переяславський, Пирятинський, Прилуцький, південні частини Козелецького, Ніжинського і Борзенського, північна частина Золотоніського. Головне місто - Прилуки.

25. Посемья: Кролевецький, Глухівський, Конотопський, Путивльський і частина Рильського. Головне місто - Конотоп.

26. Посулля: Роменський, Лохвицький, Гадяцький, частини Лубенського. Головне місто - Ромни.

27. Полтавщина: Зінківський, Полтавський, Константиногородський, частина Миргородського, Валківського, Охтирського і Богодухівського. Головне місто - Полтава.

28. Самара: Кременчуцький, Кобеляцький, Новомосковський, частини Золотоніського і Хорольського. Головне місто - Кременчуг.

29. Слобожанщина: Сумський, Лебединський, більша частина Охтирського і Богодухівського, Суджанського і Гайворонського. Головне місто - Суми.

30. Харків з повітом і частини Валківського та Белгородського повітів .

І. Дорошенко Дм. Історія України. - Т.І.- С331-332. За часів гетьмана Скоропадського фактично повернулися до губерніального поділу. Після відновлення УНР адміністративний устрій набув такого вигляду: Республіка поділялася на Західну та Східну Облaсті. Останню утворювали Київська, Харківська, Полтавська, Чернігівська, Холмська, Катеринославська, Херсонська, Камінецька та Житомирська губернії. Столицею УНР вважався Київ. Фактично ж головним містом були різні часи Вінниця та Кам'янець на Поділлі. Див.: Мишуга М. Державна адміністрація на Україні. - Камінець, 1919.- С.33-34.

VII

Майже одночасно з останнім засіданням Центральної ради в приміщенні київського цирку Шанцера відбувалася вистава, підготовлена за активною участю українських партій - хліборобів-демократів /УХДП/ та Союзу земельних власників. Головна діюча особа - відомий царський генерал, командир 34-го корпусу, нащадок українського гетьмана¹.

Про переобрання ним верховної влади, скасування Республіки та проголошення натомість Української Держави населення дізналося з "Маніфесту", проголошеного в день державного перевороту. Додатком до нього і стали "Закони про тимчасовий державний устрій" /док. № 3/. Не забарилися і з виданням "Тимчасового закону про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби та перебування поза межами держави ясновельможного пана гетьмана всієї України". Причиною, що викликала його до життя, став візит Скоропадського до Берліна, який планувався на вересень 1918 р. Як вважалося в той час, ці документи "були написані німецьким командуванням і перекладені на українську мову російськими добровільцями"². Втім, питання про авторів гетьманської "конституції" потребує спеціального дослідження. Дослідникам, мабуть, стануть у пригоді згадки відомого адвоката й політичного діяча А.Гольденвейзера. "Коли стали читати вголос, статтю за статтею цю надзвичайно швидко випечену конституцію, вона здалася мені підозріло-знайомою. Я взяв із шафи т.І, ч.І Своду законів і почав порівнювати те, що читалося з Основними законами по вид. 1906 р. Виявилось, що за невеликими відступами гетьманська конституція відтворювала ці Основні закони. Порядок та майже весь текст статей Основних законів 23 квітня 1906 року, - писав київський юрист,- буз збережений. Не вистачало тільки "Учреждения государственного совета и думы". Але було чогось відтворено архаїчний

1. Докл. диз.: Деркач Гр. 29 квітня 1918 р. в світлі "Споминів" Гетьмана Павла Скоропадського // За велич нації: У двадцяті роковини відновлення Української гетьманської держави. - Львів, 1938.- С.25-31; Про Гетьмана всієї України. - Чікаго, 1925.- С.51-52; Доленга С. Скоропадщина. - Варшава, 1930.- С.38-75, 99 -144; Левицький В. Українська державна путь.- Львів, 1933,- Ч.І. - С63-76; Малярєвський О. Гетьман всієї України Павло Скоропадський: Біоґр. нарис-К., 1918,-С.5-6.

2. Христюк П. Назв. праця. - Т.2.- С.7 /примітка/.

"Комітет фінансів" .

21 травня 1918 р., через три тижні після того, як єпископ Никодим помазав на гетьманство П.П.Скоропадського, виник опозиційний новому режимові Український Національно-Державний Союз. Його головним завданням було відновлення поваленої української народної держави. Серед засновників УН-ДС були українські партії: самостійників-соціалістів, трудова, хліборобів-демократів*, соціалістів-федералістів, соціал-демократів, соціалістів-революціонерів, а також об'єднана рада залізничників та поштово-телеграфна спілка - загалом 15 організацій. На початку серпня УН-ДС трансформувався в Український Національний Союз². Основною метою останнього проголошувалися: "утворення міцної самостійної Української держави; боротьба за законну владу на Україні, відповідальну перед парламентом; боротьба за демократичний виборчий закон у всі установи /по п'ятичленній формулі/; оборона прав українського народу та української держави в міжнародній сфері" . 13 листопада на таємній нараді УНС й було обрано Директорію. До її складу увійшли: вже відомі нам В.Винниченко /голова, від УСДРП/, С.Петлюра /від УСДРП та січових стрільців/, а також проректор Державного Українського Університету в Києві, професор Ф.Швець /від селянської спілки/, київський адвокат П.Андрієвський /від УПСС/, директор департаменту міністерства залізниць А.Макаренко /від залізничників/. 16 листопада в Білій Церкві під прово-

1. Гольденвейзер А.А. Назв, праця.- С.37. У вказаному томі вмішувалися, зокрема, такі розділи: "1. О существе Верховной Самодержавной власти. 2. О порядке наследия престола. 3. О совершеннолетию Государя Императора, о правительстве и опеке. 4. О вступлении на престол и о присяге подданства. 5. О священном короновании и миропомазании. 6. О титуле Его Императорского Величества и о Государственном гербе. 7. О вере. 8. О правах и обязанностях российских подданных. 9. О законах. 10. О Государственном совете Министров, Министрах и главноуправляющих отдельными частями" /Див.: Свод законов Российской империи.- 1906, СПб.- Т.І.- Ч.1: Свод основных государственных законов/.

* Згодом виключена зі складу Союзу.

2 . Див.: О-р. Гетьманщина і повстання. - К.,1919.- С.8-14; Покутський П. Панська отаманія.- Львів, 1937.- С.66-72, 78-85; Великий Жовтень і громадянська війна на Україні.- С.566.

3 . Христюк. Назв, праця.- Т.2. С.87

дом Директорії спалахнуло збройне повстання, яке швидко охопило Україну¹. Значною мірою цьому сприяло рішення Скоропадського "виступити в справі утворення Всеросійської Федерації, якої кінцевою метою буде відновлення Великої Росії"².

2 грудня від імені П.Скоропадського було оголошено заяву такого змісту: "Я, гетьман всієї України впродовж семи з полониною місяців всі свої сили клав на те щоб вивести край із того тяжкого становища, в котрому він був. Бог не дав мені сили виконати цю задачу. Тепер з огляду на нинішні обставини, керуючись виключно благом України я зрікаюся влади. Павло Скоропадський" . Влада перейшла до гетьманського уряду, який незабаром передав її Директорії. Однією з перших своїх постанов Директорія оголосила колишнього гетьмана, який уже виїхав за межі України, поза законом, а майно його конфіскувала⁴.

14 грудня війська Директорії увійшли до Києва. Декларацією Директорії було урочисто проголошено відновлення республіканського устрою України .

УШ

Директорія, що з моменту утворення фактично мала диктаторські права, була органом верхньої влади - законодавчої, виконавчої, судової . Ці її повноваження були підтверджені Трудовим

1 . За деякими даними збройний виступ проти гетьманського режиму в Києві очолив повстанський комітет під проводом В.Чеховського, який згодом був усунутий Петлюрою. Це дало можливість стверджувати, що Директорія, мовляв, "прийшла в Київ уже на готове". Див.: Шелухін С. Петлюрівці в світлі права. - С.20.

2 . Державний Вісник. - 1918.- 16 листоп.- № 17.

3 . Відродження. - 1918.- 15/2/ листоп.- № 210.

4 . Відродження — 1918.- 24/П/ груд— № 218.

5 . Див.: Назарук О. Рік на Великій Україні— Відень,1920; Покутський П. Назв. Праця.- С.97-107; Перемога над реакцією: Як почалося повстання // Нова рада – 1918 - 4/17/ груд - № 235; 8/21/ груд. № 238. Питання про стосунки УНС з представниками РКП/б/, КП/б/У та німецького військового командування є темою для окремої розповіді. Див.: Деникин А.И. Гетманство и Директория на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых— С,150.

6 . Яковлів А. Основи Конституції УНР — Париж,1935— С.22: Відродження- 1919- 15/2/ груд- №210; 16/3/ груд- № 211; 20/7/ груд. - № 214

Конгресом Народів України, який почав свою роботу 22 січня 1919 року у Києві. На думку його організаторів, він мав виконати роль своєрідного передпарламенту об'єднаної України¹, виявити волю трудящих - робітників, трудового селянства та трудової інтелігенції². Вибори до Конгресу проводилися у відповідності із спеціальною Інструкцією Директорії по куріях - робітничій, селянській, інтелігентській. Активне й пасивне виборче право надавалося всім громадянам УНР, які досягли 21 року /за винятком позбавлених прав громадянства в судовому порядку та тих, хто перебували в лавах української армії/. Всього до Конгресу мало бути обрано 593 членів³ в т.ч.:

Територія	селян	робітників	Трудової інтелігенції	Загалом
Київщина	50	12	5	67
Поділля	47	8	4	59
Харківщина	50	11	4	65
Херсонщина	37	11	4	52
Волинь	46	10	4	60
Чернігівщина	42	9	3	54
Полтавщина	46	8	4	58
Катеринославщина	31	12	3	46
Таврія	14	3	1	18
Холмщина, Підляшшя, Поліська округа	14	4	1	18
Всеукраїнський залізничний з'їзд	—	20	—	20
Всеукраїнський поштовий з'їзд	—	10	—	10
Загалом	377	118	33	528

1. Про "Акт про злуку" докл. Див.:Якимович В. Проголошення акту злуки УНР і ЗУНР // Вісник Руху. – Додаток до 4.3. – документи. - С.7-10.
2. Див.: Тимошевський В. Історія Української влади. - Відень: Київ, 1920.- С.7-8.
3. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. - Прага, 1928.- С.128; Відродження.- 1918.- 21/8/ груд.- № 216.

1	2	3	4	5
ЗУНР /Галичина, Буковина, Угорщина/	—	—	—	65
Загалом				593

28 січня після бурхливого обговорення делегати Конгресу прийняли резолюцію про владу /док. II 4/. Цей документ правив за тимчасовий основний державний закон протягом усього періоду існування соборної УНР, тобто до 16 листопада 1919 р.

14 лютого постановою Директорії було проведено частковий розподіл зазначених у конституції 28 січня законодавчих, виконавчих та судових функцій. По складанні відповідних проектів законів та постанов зацікавлені відомства мали подавати їх безпосередньо Голові Кабінету Ради Народних Міністрів*, який, у свою чергу, вносити їх на "розгляд та ухвалу" Кабінетові або Раді Народних Міністрів. Після ухвалення зазначеними органами й остаточного редагування Державною Канцелярією проекти законів та постанов доповідалися Директорії УНР і після "письмового затвердження" останньою остаточно набували сили і закону. Тимчасовим законом "Про порядок внесення і затвердження законів в Українській Народній Республіці" /Ч.104/ від 14.02.1919 р. встановлювалося також, що "в надзвичайних випадках закони і постанови можуть видаватися без попередньої ухвали Кабінету чи Ради Народних Міністрів", але не зазначалося, що саме належить розуміти під "надзвичайними випадками"¹. Водночас слід підкреслити, що зміщення законодавчих та судових функцій в органах вищої державної влади та державного управління тривало й надалі.

IX

Останні місяці 1918 р. виявилися переломними для 14 мільйонів

*Кабінет Р.Н.М. складався з Голови та міністрів: закордонних справ, народного господарства, внутрішніх справ, фінансів, земельних, військового, державних контролера та секретаря /останні двоє - з правом дорадчого голосу/. Рада Народних Міністрів складалась з членів кабінету, керуючих Міністерствами, Державного Секретаря /останні двоє - з правом дорадчого голосу/.

1. Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки,- 1919.- 18 лютого. - вип.8.

населення Західної України, інкорпорованої до складу Габсбурзької імперії.

18 жовтня 1918 р. у Львові виникла Українська Національна Рада, яка очолила демократичний національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. До її складу увійшли українські депутати обох палат імперського парламенту, галицького та буковинського соймів, а також по три представники від керівних органів провідних політичних партій - християнсько-суспільної, національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної. Очолив новий орган революційної влади відомий політичний і громадський діяч д-р К.Левицький¹.

1 листопада в умовах швидкого розпаду Габсбурзької імперії заступник урядового намісника Галичини та делегація УН Ради підписали акт про передачу останній всієї повноти влади в краї. Через тиждень - 9 листопада - було утворено орган виконавчої влади - Тимчасовий Державний Секретаріат із 13 осіб під головуванням К.Левицького. При цьому законодавча та контрольна функції лишилися в сфері компетенції УН Ради. 10 листопада перед національно-демократичним урядом Галичини було поставлено завдання - "виробити потрібні заходи для з'єднання всіх українських земель в одну державу"². Найважливішим кроком, зробленим у цьому напрямі, став "Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії" /док. № 5/, який оголосив світові про створення Західно-Української Народної Республіки³. На політичній карті світу, таким чином, з'явилося друге українське державне утворення.

За кілька днів до цієї події, а саме - 3 листопада, на масовій 10-тисячній українській маніфестації в Чернівцях - адміністративному центрі Буковини, Державний Секретаріат був визнаний за уряд цього краю і вся повнота влади передавалася до УН Ради⁴. Цим рішенням, однак, не судилося бути втіленими у життя: вже до кінця поточного місяця румунські війська окупували територію Буковини.

1 . Нова Рада.- 1918.- 1 листоп./19 жовт./.- № 202.

2 . Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920.- Нью-Йорк, 1970.- С.75.

3 . Див.: Збірник законів, розпорядків та об'їжників, проголошених Державним секретаріатом Зах/ідної/-Української Нар/одної/ Республіки.- Станіславів, 1918.- С.3-7.

4 . Нова Рада. - 1918,- 28715/ листоп. - № 224.

21 січня 1919 р. 420 делегатів від українського населення краю проголосили у Хусті об'єднання Угорської України із Україною Соборною. Це правосильне рішення, як і волевиявлення українців Буковини, було зігнороване. Іноземні військові частини - цього разу чеські та румунські - окупували й територію Закарпаття¹.

Формальним приводом для подібних дій стали відповідні статті Версальської та Сен-Жерменської мирних угод між країнами Антанти та Четвертного Союзу. У відповідності з ними, західноукраїнські землі передавалися на засадах автономії тим національним державам, які утворилися на терені колишньої Австро-Угорської імперії. Влада вищих органів влади Західно-Української Народної Республіки на рубежі 1918-1919 рр., таким чином, фактично поширювалася лише на окремі землі Східної Галичини.

Незважаючи на складну зовнішньополітичну обстановку, відкрите протистояння національних громад у Галичині /національні меншості не підтримували домагання українців/ та інші гострі проблеми УН Рада проводила гарячкову роботу по закладанню підвалин національної державності на західноукраїнських землях. 4 січня було прийнято два принципово важливі закони - "Про Виділ Української Національної Ради" та про внесення змін до її Статуту. Згідно з першим законом функції глави держави поклалися на колегіальний орган з 10 осіб /голова - Є.Петрушевич/. Другий закон покладав поточну роботу Виділу на президію УН Ради у складі Президента Є.Петрушевича, чотирьох його заступників, двох секретарів та заступника секретаря - загалом 9 осіб.

В центрі уваги керівництва ЗУНР в той час перебувала справа державного об'єднання з Наддніпрянщиною. Вже 1 грудня 1918 р. делегації Директорії та УН Ради уклали у Фастові т.зв. "передвступний договір про злуку двох частин України в "одне державне тіло". Зміст угоди було оголошено на з'їзді селянських спілок Київщини наприкінці грудня. Тогочасний голова Директорії В.Винниченко,

1. Історія міст і сіл Української РСР: Закарпатська область.-К.,1969.- С.702; Вісник Руху: Часопис Секретаріату.- К.,1990. 4 сесія Великої Ради Руху /Хуст/.- Ч.І.- С.3.-

2. Докл. див.: Історія дипломатії: в 5 т., 6 кн.--М., 1941-1979, -Т.ІІІ.- С.50-54.

3. Олійник П. День 22 січня 1919 року.- Прага, 1941.- С.12-14.

маючи відповідний дозвіл делегації ЗУНР, охарактеризував фастівську угоду. ЗУНР та УНР,- сказав, зокрема, він,- заявили про свій намір: перша - "увійти з усією своєю територією і населенням як складова частина державної цілості в Українську Народню Республіку". УНР, із свого боку,- "прийняти всю територію і населення Західно-Української Народньої Республіки, як складову частину державної цілості в Українську Народню Республіку". Обидва уряди, вів далі промовець, взяли на себе зобов'язання здійснити "державну злуку можливо в найкоротшій часі, щоби... обі держави утворили справді неподільну державну одиницю". При цьому ЗУНР зберігала права "територіальної автономії, котрої межі означить в хвили реалізації злуки обох республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацією її рішень компетентними правительственними державними органами обох Республік. Тоді також установлені будуть умовини злуки обох Держав"¹.

З січня злуку було ухвалено УН Радою², про що державний секретар Дм.Вітовський телеграфував київському керівництву: "До головного отамана Українського Республіканського війська С.Петлюри. Київ. Із Станіслава. 3/І. Українська Національна Рада Західноукраїнської Народньої Республіки на засіданні дня 3-го січня одногосно ухвалила й торжественно проголосила прилучення своєї території до Української Народної Республіки в одну одноцільну Українську Народню Республіку. Хай злука, спаяна спільною пролитою кров'ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу"³. 22 січня злуку було урочисто проголошено на Софіївській площі у Києві. Через два місяці - 30 березня - відбулася і нотифікація об'єднання офіційною делегацією; Соборної УНР послам усіх держав, акредитованих у Відні.

Оцінюючи значення цієї, беззаперечно, історичної події, не слід, на нашу думку, обминати такі обставини. Встановивши "одноцільну" державу, злука разом з тим не означала, що УНР стала унітарною або федеративною державою. Гадаємо, її можна кваліфікува-

1. Відродження. - 1918.- 28/15/ груд. - № 221.

2. Вісник державних законів і розпорядків ЗОУНР.- 1919.- 31 січ. -№ І.

3. Нова Рада. - 1919.- 5 січ. /23/груд./.- № 5; Див. також: Там же. - 17/4/ січ.- № 11.

ти як конфедеративне об'єднання - конфедеративне, принаймні, до остаточного вирішення питання про державне об'єднання Установчими зборами, яким так і не судилося бути обраними. ЗУНР зберегла свої органи законодавчої та виконавчої влади, сферу та обсяг їх компетенції. Влада Директорії та її розпорядчих органів й надалі обмежувалася землями на схід від Збруча. Певним чином координувалася лише військова діяльність обох урядів - і тільки.

УН Рада, зі свого боку, акцентувала увагу саме на цій обставині. На своїй сесії, що тривала з 25 березня по 15 квітня, вона постановила утворити новий законодавчий орган для ЗУНР - Сойм. До його складу мали увійти 226 осіб, у т.ч. 160 українців /70,6%/, 33 поляки /14,6%/, 27 євреїв /11,9%/, 6 німців /2,7%/, що в основному відбивало національний склад населення Галичини. Вибори до Сойму мали пройти на підставі загального, рівного, безпосереднього, таємного та пропорційного виборчого права, яке надавалося: активне - з 20-річного, пасивне - з 28-річного віку. Для національних громад утворювалися 23 окремі національні виборчі округи. Виборче право в них мали тільки громадяни даної національності¹.

Виборчі округи	Кількість депутатів, що обирається
I. Українські	
Перемишль	12
Львів	22
Золочів	13
Тернопіль	9
Бережани	12
Чортків	12
Коломия	14
Станіславів	20
Стрий	12
Самбір	13
Сяник	9
Буковина	12
II. Польські	
Тернопіль – Золочів - Бережани	10
Львів	7

1. Лозинській М. Назв, праця.- С.89, 91.

1	2
Станіславів – Срий - Чортків	6
Коломия – Буковина	1
Самбір –Сяник - Перемишль	9
III. Єврейські	
Тернопіль – Золочів - Бережани	6
Львів	6
Станіславів – Срий - Чортків	7
Коломия – Буковина	4
Самбір –Сяник - Перемишль	5
IV. Німецька Західна Область УНР	6

Тим часом ситуація на західному напрямку знову різко загострилася: 19 березня польська армія почала наступ на Львів. 30 квітня місто було взято, 24 травня поляків підтримали з території Буковини румунські війська. В цих умовах Виділ УН Ради й Рада Державних секретарів схвалили закон /Ч. 1526/19 від 24 травня/ про передачу всієї повноти влади в ЗОУНР державним секретарям О.Бурачинському, М.Мартинцеві, а також "в разі потреби" Аг.Артимовичу, М.Казаневичу, В.Паненкові та М.Лозинському. Переліченим особам надавалося право "заступати правительство Західної Області Української Народньої Республіки, ділати від імені сього правительства і сповняти урядові правні акти"¹.

Нове керівництво ЗОУНР одразу ж опинилось перед жорстким вибором: капітулювати перед Польшею; капітулювати, відійшовши на територію Румунії; перейти на землі, що поки що залишалися під владою Директорії. Перевагу було віддано останньому варіантові. 9 червня в обстановці фактичної і військової поразки та державного розвалу ЗОУНР Президія Виділу УН Ради та Держсекретаріат прийняли нове рішення - "надати право виконувати всю військову і цивільну владу, яку виконував на основі Конституції Виділ Української На-

Цит. за: Лозинський М. Назв, праця.- С105; Див. також: Феденко П. Повстання нації // 3 історії української революції. /Відбиток із збірника пам'яті Симона Петлюри/.- Прага, 1930.-С.72—83.

ціональної Ради і Державний Секретаріат, уповноваженому Диктаторов" Є. Петрушевичу.

Для здійснення покладених на нього функцій легітимний /на відміну від С.Петлюри/ Диктатор ЗОУНР створив інститут Головноуповноважених Диктатора. Останні у своїй практичній роботі мали керуватися тільки вказівками Диктатора, перед яким і звітували¹.

З переходом на терен УНР почався новий етап у галицько-наддніпрянських державних стосунках. Петлюра не бажав поступатися владою будь-кому, в т.ч. й Петрушевичу, і не визнавав прав останнього як Диктатора, знайшовши для цього формальний привід /Конституція ЗУНР не передбачала відповідної посади²/. 4 липня Головний Отаман оголосив навіть про створення спеціального міністерства у справах ЗОУНР³. Це викликало гнівне обурення з боку галичан. Однак більшовицький наступ, що почався, примусив Петлюру дати "задній хід" - піти на співробітництво з Петрушевичем, запросити його представників до складу Ради Міністрів УНР. Однак все це не могло згладити антагоністичних суперечностей між спільниками. Керівництво ЗОУНР вважало першорядним завданням активізацію військової боротьби з Польщею. Не заперечувалася при цьому і можливість укладення відповідної угоди з Денікіним. Директорія ж наполягала на зосередженні всіх зусиль на боротьбі з більшовиками, - хай навіть і за рахунок Галичини: угода з Денікіним у зв'язку з цим рішуче відкидалася.

Вибух не примусив довго чекати на себе. Відомі події 30-31 серпня в Києві, коли місто було одночасно зайняте денікінськими та петлюрівськими частинами, між якими одразу почалися збройні сутички, втеча республіканського війська із столиці України, наступні його поразки протягом вересня тощо, хоча й викликали до життя спільну, але абсолютно неефективну заяву урядів ЗОУНР та УНР про необхідність боротьби проти Денікіна, на практиці призвели до заключення перемир'я між петлюрівцями та поляками, з одного боку, та до

1 . Лозинський М. Назв, праця.- С107-109.

2 . Назарук О. Рік на Великій Україні. - С.20В-109.

3 . Вісник Державних Законів... - 1919.- Вип.28. •

4 . Див., зокрема: Лотоцький О. Снмон Петлюра.- Варшава, 1936, -С.20-50; Мазепа І. Творення держави /Боротьба 1919 р.// 3 історії української революції... - С19-47.

капітуляції УГА перед російською армією - з другого, 17 листопада галицька армія у повному складі /в строю лишалось близько 4 тис. вояків/ перейшла в цілковите підпорядкування свого недавнього противника. Диктатор Є.Петрушевич в супроводі найближчого оточення перейшов на територію Румунії, звідки виїхав до Відня

С.Петлюра, опинившись під загрозою окупації тогочасної столиці – Кам'янця-Подільського - російськими військами, запросив до міста польські загони. Рештки державного апарату та армії /близько 2 тис. чол./ було евакуйовано до Любара².

Соборна Україна припинила своє існування..

X

1919 р. був чи не одним з найбуремніших за всю тисячолітню історію України. Запеклі бої на терені Української Народньої Республіки вели республіканські війська під проводом С.Петлюри, червоні війська Українського фронту під командуванням В.Антонова-Овсієнка, Збройні Сили Півдня Росії під головуванням А.Денікіна, селянські загони Н.Махна, Зеленого тощо. На Півдні Республіки висадилися військові підрозділи Антанти. Буковина стогнала під ярмом, накинута румунськими мілітаристами. Закарпаття було окуповане чехословаками. Польські війська зайняли Східну Галичину.

Продовжували загострюватися суперечки щодо шляхів та методів дальшої боротьби за збереження національної державності всередині Директорії. Події розвивалися стрибкоподібно. На початку лютого Директорія залишила Київ і відбула до Вінниці. 9 лютого з її складу вийшов В.Винниченко "-. Цей крок був зроблений ним на під-

1. Докладніше див.: Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. - Нью-Йорк, 1974. - С.41-42, 47, 53, 56, 59, 64-65, 96, 102-103, 111, 114-115, 117-118 тощо.

2. Про дальшу долю цих частин див.: Могалевський Ю. Останній акт трагедії /Етап визвольної боротьби українського народу/ -1917-1920.- Львів, 1928.- С.5-55.'

3. 7 травня оповіщено закон, ухвалений Кабінетом Міністрів /Ч.282/ про склад Директорії УНР. В §1 його читаємо "Всі постанови Директорії Української Народньої Республіки дійсні і законні лише в тому разі, коли в засіданні приймав участь Головний Отаман С.Петлюра". Таке рішення суперечило постанові Трудового Конгресу від 28.01.1919р., яка надавала Директорії право "винести постанову" лише про вихід з її складу одного з членів, коли це буде визначено за необхідне "в державних інтересах". Як бачимо далі, саме ухвала 4.282 поклала початок формування режиму особистої влади С.Петлюри. Керівна роль останнього як Голови Директорії була офіційно оформлена 9 травня /закон 4.540/- Див.: Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки.- 1919.- Вип.22.- II лип.; Вип.37.- 8 жовт.

ставі рішення ЦК УСДРП про відкликання своїх представників зі складу як самої Директорії, так і Ради Міністрів. С.Петлюра та Ф.Швець, у свою чергу, на знак протесту вийми з лав партії.

Основною причиною такого кроку стала неможливість досягти компромісу з Антантою щодо умов надання республіканській армії матеріально-технічної допомоги. Країни "Згоди", які зробили основну ставку в збройній боротьбі з більшовиками на Добрармію, зажадали від Директорії переведення негайних персональних у її складі та уряду, введення до них довірених осіб союзників, анулювання земельного закону УНР від 18 січня, яким скасовувалася приватна власність на землю й остання передавалася трудящому селянству, підпорядкування українських військ англо-французькому командуванню, організації спільного з денікінцями фронту проти більшовиків і, нарешті, встановлення контролю Антанти на українських землях¹.

Ситуація ускладнилася внаслідок різкого загострення суперечностей між галичанами та наддніпрянцями. 29 квітня мала місце спроба державного перевороту. Отаман В.Оскілко та член Директорії П.Андрієвський, що його підтримав, висунули вимогу про призначення Є.Петрушевича тимчасовим президентом України до скликання Установчих зборів. Всю повноту військової влади вони вимагали передати командуючому Українською Галицькою Армією Омеляновичу-Павленку і скасувати при цьому головний штаб українського республіканського війська, тобто військову владу самого Петлюри. Далі послідувала вимога усунути від керування військовими справами С.Петлюру та А.Макаренка. Повсталі зажадали також створення замість існуючого коаліційного уряду із залученням до його складу представників Галичини та Наддніпрянщини. Заколот був врешті-решт

1. Див.: Мицюк Ол. Доба Директорії УНР: Спомини, роздуми.-Львів, 1939.- С.47-52; Мазепа І. Назв. праця. - Т.ІІІ.- С.10.

Ліквідований¹. Директорія ж, відступивши до кордонів Галичини, втратила практично територію Наддніпрянської України². Київ перейшов під владу сформованого за вказівками ЦК РКП/б/ уряду Х.Раковського³.

Розділ XI даної роботи вилучено з публікації автором.

ХП

Тим часом територією Наддніпрянщини охопленою масовими селянськими збройними виступами⁴, дедалі на північ, до Москви, просувалися армії генерала Денікіна⁵. Одним з провідних центрів збройного опору став створений на початку квітня 1919 р. українськими соціал-демократами та соціалістами-революціонерами Всеукраїнський Революційний Комітет та його Головна Військова Рада /згодом Головний Повстанський Штаб/⁶. На початку червня ВРК та уряд УНР досягли згоди про свої подальші дії. 18 липня їх збройні загони вступили в Кам'янець-Подільський, 11 серпня - зайняли Вінницю й Жмеринку, 30 серпня - Київ. 31 серпня до столиці України

1. Докл. див.: Шлях до катастрофи: Події в Рівнім. Повстання отамана Оскілка.- Відень; Київ, 1920; Промінь. – 1919.- 27 жовт. /9 листоп./.- № 32 та ін. 13 травня відбулося засідання Директорії УНР/Ч.580/: "Заслухавши листа Панаса Андрієвського до членів Директорії С.Петлюри і А.Макаренка від 4 травня б.р., в котрому він заявляє, що не зможе фактично проводити надалі працю в Директорії, а тому не може нести відповідальність за її діяльність, Директорія Української Народньої Республіки постановила: Прийняти зазначений лист до відома і вважати Панаса Андрієвського вибувшим зі складу Директорії /Вісник.- Вип.39.-31 жовт.; Мазепа І. Назв. праця.- Т.І.- С.146/. Перебуваючи вже в еміграції, Андрієвський розповідав: "Олівцем написав /я/ приватний лист Петлюрі, де обвинувачував його в порушеннях конституції /28.01.1919 - Д.Я./ і написав: "Доки Ви будете диктаторствувать, доти я не буду приймати участі в державній роботі". Цит. за: Шелухін С. Петлюрівці в світлі права.- С 17.

2. Див.: Історія Українського війська: Вид. 2-е, доп.- Вінніпег, 1953.- G.458-452, Тимошевський В. Історія української влади.-С.11-12.

3. Про політику ЦК РКП/б/ щодо "уряду" Х.Раковського див.: Известия ЦК КПСС.- 1990.- № 2.- С.152, 154; № 6.- С.176, 177, 178, 181, 183; № 8,- С.186; № 9.- С.141, 143 та ін.

4. Див.: Верстюк В. Комбриг Нестор Махно.- Київ, Інститут історії АН УРСР. Препринт № 3.- 1990.- С.4-36.

5. Докл. див.: Деникин А.И. Поход на Москву.- К.,1990.- С.27-34.

6. Див.: Історія Києва: в 4-х т.- К 1987.- Т.3.- Кн.1.- С.79; Шаповал М. Назв. праця.- С.142-149.

вдерлася і дивізія генерала Бредова¹.

Внутрішнє становите у країні лишалося хитким, непевним, перманентно загострювалося. "На Україні /тобто у УНР - Д.Я./ було дві українські армії, два уряди, два головних штаби, дві тактики, дві дипломатії, лише була одна земля і один народ, як єдине джерело здобування харчів, коней, податків і т.п. Двовластя,- писав далі Микита Шаповал,- ніде на світі не толерується ніким, лише на Україні було допущено таку розкіш, як дві державні влади на одній території. Між урядами була глуха, але вперта боротьба"².

В травні було зірвано ще одну спробу державного перевороту. Цього разу її здійснив колишній командуючий Запорізьким корпусом Болбочан. Він мав на меті усунути С.Петлюру та його уряд і проголосити диктатуру Є. Петрушевича та нового командуючого УГА генерала Грекова³. Через два місяці Петлюра вдався до арешту керівників Всеукраїнському - знову ж таки під приводом необхідності запобігти антидиректоріальному заколоту. Між керівництвом УНР та повстанцями стався остаточний розрив. Українські соціал-демократи /незалежники/ та більшість партії українських есерів відмовили урядові УНР в підтримці й розпочали водночас активну підпільну боротьбу проти денікінців, орієнтуючись при цьому на підтримку з боку більшовиків й . переймаючи при цьому гасла останніх.

Не треба забувати й про зовнішньополітичні маневри С.Петлюри й Є.Петрушевича. Перший - щодалі більше орієнтувався на підтримку Польщі, другий - із зрозумілих причин - вбачав порятунк в альянсі з Денікіним. Вже 24 травня повноважний емісар Директорії та прем'єр Польщі підписали таємну угоду про надання УНР "допомоги та підтримки". Зі свого боку Українська Республіка зрікалася своїх прав на Східну Галичину, визнавала Західну Волинь за невід'ємну частину Польщі та свою підлеглість іншій стороні в зовнішньополітичних справах, гарантувала польському населенню на Україні всі права тошо⁴. Уряд Західної Облaсті УНР, в свою чергу, проводив інтенсивні переговори з денікінцями. 24 жовтня /5 листопада/ 1919

1 .История Украинской ССР.- Т.6.- С.417; Історія Києва.- Т.3.-Кн. 1.- С.89; Історія Українського війська,- С.514-520, 552, 559-562.

2 .Шаповал М. Назв. праця.- С150.

3 .Див.: Мазепа І. Назв. праця.- Т.І.- С.205-209.

4 .Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопед. довідник.- К., 1987.- С.77-78, 168.

року було підписано угоду про капітуляцію УГА і про перехід її під командування російської армії¹. Поразка військ УНР-ЗОУНР увійшла в історію під назвою "Любарської катастрофи". 16 листопада Петлюра здав полякам Кам'янець-Подільський і фактично втік з міста. Наступного дня між Добармією і рештками українських республіканських військ було підписано перемир'я. У ті ж дні уряд ЗОУНР оголосив про відмову надалі притримуватися положень акту про злуку та постанов Трудового Конгресу, а Є.Петрушевич із своїми прибічниками виїхав до Відня². Соборна Українська Народня Республіка припинила своє існування. Її фактичний голова б грудня виїхав до Варшави³.

Вже після закінчення громадянської війни активний учасник тих подій у такий спосіб виклав свою думку щодо причин поразки сил, за справу яких він боровся: "Обіцяна соціалістами-федералістами, самостійниками і народними республіканцями "могутня" підтримка з боку всіх творчих, державно-думаючих елементів українського суспільства, виявилась фактично в тій підтримці, яку могли дати Директорії Центральні Комітети цих партій, що разом з усіма своїми "масами" вмішались в одному вагоні третьої класи. Республіканське військо /власне його недобитки/ розладилось. Січові Стрільці - колишня гордість Директорії, втративши безславно Київ, самочинно, не слухаючись наказів Головної Команди Війська, мандрували в напрямку до галицьких кордонів, одбиваючись по дорозі від селянства і робітництва, яка на Січовиках мстилась за реакційно-погромницьку політику Директорії. Нові ж мобілізації не вдавалися: на них ніхто не хотів являтися... В містах, що ще залишились під владою Директорії, піднімались робітничо-селянські повстання проти Директорії з гаслами радянської влади"⁴.

Наведемо й альтернативну точку зору. "Дві психології й дві політики,- писав колишній прем'єр УНР,- одна - галицька консервативно-партикулярна і друга - наддніпрянська революційно-соборницька, - ось це все власне, а не що інше, як наслідок окремих історичних

1 . Див.: Хміль І.С. Петлюра і петлюрівщина // УІЖ.- 1990.- № 3, - С.115-116; Шаповал М. Назв. праця.- С. 156-157.

2 . Див.: Історія Українського війська.- С.562-567; Тимошевський В. Історія української влади. - С.20-21.

3 . Історія Української ССР.- Т.6.- С.419.

4 . Христюк П. Замітки і матеріали... - С.105.

умов життя в Галичині і на великій Україні, було тим головним ґрунтом, на якому виросла Кам'янецька драма, що врешті привела до катастрофи цілого українського фронту"¹.

ХІІІ

Після краху соборної УНР в тогочасній фактичній столиці Республіки – Кам'янці-Подільському - утворилася нова організація, що об'єднала політичні й громадські організації як Наддніпрянської так і Наддністрянської України. Головними завданнями нового громадського політичного утворення - Всеукраїнської Національної Ради /ВНР/ - проголошувалися: вироблення проекту основного закону української народної демократичної держави, скликання передпарламенту /Державного Сейму/, усунення Директорії, яка фактично й так припинила своє існування. "Всеукраїнська Національна Рада,- пояснив згодом М.Шаповал,- бачила отой жах петлюрівської олігархії і лагодилась її приборкати шляхом утворення згодом "передпарламенту", який став би хоч сурогатом народного заступництва та хоч би слабим виявом української демократії" .

Провести відповідну роботу доручили відомому правнику доктору С.Баранові. Вже на початку травня проект документа було передано до ВНР, яка на своїх засіданнях 9-13 травня 1920 р. схвалила його й передала на розгляд до Ради Народних Міністрів .

Ця малопомітна подія пройшла майже повз увагу сучасників, захоплених боротьбою за владу. Нагадаємо, що 11 лютого в Кам'янці поляками було заарештовано республіканський уряд, очолюваний І.Мазепою. 14 лютого фактично вже неіснуюча Рада Міністрів УНР формально передала функції президента і головнокомандуючого С.Петлюрі й право проведення закордонної політики - колегії у складі П.Христюка, А.Левицького та М.Сальського, яка перебувала у Варшаві, а також скасувала повноваження членів Директорії Ф.Швеця та А.Макаренка. Остання акція була продовженням відомої лінії Головного Отамана, спрямованої на усунення конкурентів від активної політичної діяльності, Ще 15 листопада 1919 р. Петлюра схвалив так би мовити

1 . Мазепа І. Назв, праця.- Т.П.- С134.

2 . Шаповал М. Назв, праця.- С.174. Таку точку зору рішуче заперечив І.Мазепа, кваліфікувавши її як "фантазію автора". "Навпаки,- зауважив колишній прем'єр,- це була тоді вимога всіх тих українських політичних груп, що брали активну участь в нашій боротьбі 1919 року". Див.: Мазепа І. Назв. праця,- Т.П.- С.193.

3. Див.: Устрій Української Держави. - Б/м., 1920.- С.6-8.

"незаконний закон" такого змісту: "1. На час відсутності з території Української Народньої Республіки членів Директорії А.Макаренка та А.Швеця*, верховне керування справами Республіки покладається на Голову Директорії пана Головного Отамана Симона Васильовича Петлюру, який іменем Директорії затвердив всі закони та постанови, ухвалені Радою Народних Міністрів. 2. На випадок його смерті все верховне керування Державними справами Республіки та її озброєними силами покладається на залишившихся в живих членів Директорії, або одного з них, з тим, аби вони проводили зовнішню та внутрішню політику Республіки на ґрунті її самостійності до часу скликання представництва від українського народу"¹.

Вичерпну правову оцінку цим та іншим діям С.В.Петлюри дав один з найавторитетніших українських юристів сенатор С.Шелухін. Вказавши на "узурпаційний характер" походження його влади, відсутність у цих діях "правного титулу", їх протизаконність Конституції 28 січня 1919 р., С.Шелухін підкреслив, що цим С.В.Петлюра "розірвав свій легальний зв'язок з Українською Народньою Республікою і перетворив уряд, який працював з ним, в уряд Петлюри, бо уряд УНР міг мати свою повновласність тільки з Конституції 28 січня 1919 р. Так державно-правовий зв'язок з УНР було знищено, а уряд УНР зліквідовано".

Події на фронтах громадянської війни тим часом розривалися за своєю логікою. 25 квітня розпочався наступ поляків на Україні. 7 травня було зайнято Київ. Це зумовило новий раунд боротьби за владу. 21 травня Рада Міністрів остаточно скасувала закордонні уповноваження А.Макаренка та В.Швеця, закликавши їх повернутися на Україну³. Не вважаючи таке скасування законним, останні відповіли негативно. На цій підставі і Голова Директорії, і його уряд вважали надалі, що А.Макаренко і Ф.Швець "по своїй волі ви-

* В листопаді 1919 р. направлені згідно з постановою Директорії УНР для роботи за кордон,- Д.Я.

1. Цит. за: Шаповал М. Назв. праця. - С.161-162.

2. Шелухін С. Варшавський договір між поляками Петлюрою. - Прага, 1926.- С.15. Див. також: С.18, 19, 20.

3. Див.: ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.68, арк.1. :

йшли зі складу Директорії і перестали бути її членами"¹.

Поглибився розкол між головними українськими політичними партіями. УПСР, яка рішуче заперечувала польську проорієнтацію "уряду УНР", відкликала з нього всіх своїх представників, у т.ч. навіть тих, що обіймали технічні посади, і вступила в союз з Українського Комуністичною партією В.Винниченка - проти "урядового" блоку та революційних демократів. Головними пунктами програми УПСР-УКП стали вимоги створення незалежної Української Радянської Республіки в її етнографічних межах та запровадження диктатури робітників і селян у формі Рад²

З альтернативною програмою виступили й урядові партії. 2 червня 1920 р. було видано Декларацію Правительства Української Народньої Республіки, підписану всіма міністерствами та його Головою - В.Прокоповичем. "Порядок на Україні,- читаємо в документі,- повинен відповідати дійсним потребам її населення, його встановить народне представництво - Парламент, складений на підставі загального, рівного для всіх, безпосереднього, таємного та пропорціонального виборчого права. Тоді не зможе одна якась партія підбивати під себе всю людність як цього хотять большевики-комуністи для однієї своєї партії.

...Поки складуться умови, які зроблять можливими проведення виборів в Парламент, Правительство в найкоротшій часі скличе тимчасовий орган - Передпарламент - з представників населення, місцевих самоврядувань та визначних громадських, політичних професійних і кооперативних організацій. Цей Передпарламент,- запевнялося в Декларації, - і буде творити біжучу законодавчу роботу, яку тепер силою примушена провадити Рада Народніх Міністрів"³.

Виходячи з цього, Уряд УНР ухвалою від 30.06.1920 р. утворив Комісію по виробленню Конституції Української Народньої Респу-

1. Мазепа І. Назв. праця.- Т.ІІІ.- С.29; 21 травня уповноваження Ф.Швеця та А.Макаренка було в черговий раз анульовано. /Див.: Вісник Державних законів для всіх земель УНР.- 1920,- 1 листоп. 1-ий випуск.- Ч.22/: ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.289, арк.1. 26 жовтня того ж 1920 р. Голова Директорії затвердив постанову Ради Народніх Міністрів "Про заклик Членів Директорії Федіра Швеця та Андрія Макаренка до повороту в межі Української Народньої Республіки з закордону" для проведення іми "державної праці" в межах УНР /Див.: ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.249, арк.1/ 2. Див.: Шаповал М. Назв. праця.- С.177-180.
3. ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.88, арк.1, 2.

бліки у складі:

Ніковський Андрій - голова, міністр закордонних справ
 Баран Степан - заступник голови ВНР
 Безпалко Йосип - колишній міністр праці
 Білінський Михайло - заступник голови, член ВНР
 Біліц Юрій - адвокат, секретар комісії
 Завадський Віктор - член ВНР
 Золотницький Ілля - член ВНР, товариш міністра юстиції
 Ейхельман Отон - професор Київського університету,
 товариш міністра закордонних справ
 Кобза Іван - член президії ВНР, кам'янецький міській голова
 Ковалевський Олександр - член ВНР, директор канцелярії,
 міністр земельних справ
 Корчинський Михайло - адвокат, голова ВНР
 Пінхас Красний - міністр єврейських справ
 Липа Іван - член президії ВНР
 Литвицький Михайло - член ВНР, товариш міністра
 внутрішніх справ
 Мішко Степан - магістр кам'янецького університету
 Хнжняк Федір - директор департаменту міністерства
 земельних
 справ Пилипчук Пилип - член ВНР, товариш міністра
 шляхів (до складу комісії був кооптований пізніше)

З 2 вересня по 1 жовтня 1920 р. комісія провела а тарновському готелі "Брістоль" 39 засідань, на яких було розглянуто два конституційні проекти. Перший /про нього вже йшлося/ - був представлений Всеукраїнською Національною Радою. Ознайомлення з протоколами засідань дозволяє цілком певно стверджувати, що вже на першому з них перевагу було віддано саме цьому проекту. Його було прийнято за основу "як повний і найбільш зв'язаний з сучасним реальним життям" .

Другий проект, представлений професором От.Ейхельманом, що, на відміну від першого, виходив з двох принципів положень - про суверенітет народу та федеративно-державний устрій України - був відхилений присутніми практично без обговорення. "Доля не судила

І. ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.294, арк.І. Див. також: Мазепа І. Назв. праця. -Т.ІІ.- С180, 183, 194-195.

цьому проєктові стати основним законом УНР,- писав згодом член комісії М.Литвицький,- а наукова критика не визнала за ним тих позитивних ознак, які виправдовували б бажання його творців накинути його українському народові дорогою ціною - абсолютного ігнорування волі цього народу"¹.

Комісія А.Ніковського працювала дуже напружено, але водночас "тихим нормальним шляхом, завдяки надзвичайно тактовному і умілому головуванню" її фактичного керівника М.Білінського. На заключному засіданні було ухвалено також "представити Раді Міністрів текст проєкту Конституції і протоколи засідань*", а головне - "через окрему делегацію в складі Голови Комісії, заступника Голови М.Білінського та члена Комісії п.Ковалевського вручити п. Головному Отаману текст виробленої Конституції" .

Розділ XIV вилучено з публікації автором.

XV

12 листопада С.В.Петлюра підписав попередньо схвалені Радою Народних Міністрів тимчасові закони "Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці" та "Про Державню Народну Раду** /док. № 6/.

Комісія, яка розробляла проєкти зазначених документів, була створена відповідною ухвалою "Голови Директорії" ще 2 липня /Ч.61/ при Міністерстві Внутрішніх справ. До її складу було призначено по 2 представники від МВС, Всеукраїнської Національної Ради та наукових інституцій, по I - від відомств /праці, юстиції, військових, закордонних, освітніх, єврейських справ, державної канцелярії/. Персональний склад Комісії був таким:

Соліковський Олександр, голова комісії, міністр внутрішніх справ

1. ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.298, арк.І-48; Див.: вступну статтю до брошури О.Ейхельмана "Проєкт Конституції основних державних законів Української Народньої Республіки".- К.,1921,

* Там же. - спр.295.

2. Там же.- спр.296, арк.65-66.

** Питання про датування цих документів потребує додаткового вивчення. На оригіналах документів зазначено дату "12 листопада 1920 р." І.Мазепа, в свою чергу, впевнено вказує, що вони були затверджені С.Петлюрою фактично 2 грудня /Мазепа І. Назв, праця. – Т.ІІІ. – С.69/

Литвицький Михайло - заступник голови комісії,
товариш МВС, керуючий МВС, член ВНР

Кузьмич Д. - директор загального департаменту МВС

Чикалечко І,- член Ради МВС

Шлянів Г. - сенатор, представник Міністерства юстиції

Ейхельман Отон - професор, представник МВС

Мішко Степан - магістр права, представник міністерства
праці

Галаневич Євген - представник Державної Канцелярії

Сальський В. - полковник, військовий міністр

Красний Пінхос - міністр єврейських справ

Огієнко Іван - професор, міністр віро і сповідань

Корчинський Михайло - голова ВНР

Кобза Іван - член президії ВНР

Баран Степан - заступник голови ВНР

Пирхавко - секретар комісії

Постановою від 2 липня 1920 р. визначався і строк роботи комісії - "не пізніше як на протязі трьох тижнів з дня затвердження цієї постанови"¹. Того ж дня на її потреби було асигновано 100 тис. гривень; 10 вересня - ще 200 тис, за кожне засідання членам комісії платили по 800 гривень².

За основу було взято законопроект Ради Міністрів, в якому зусиллями головним чином проф. Огієнка "було зроблено багато дрібних поправок, особливо в редакційному відношенні"³. На цю роботу було витрачено 10 засідань - 25-31 липня та 1-2 й 5 серпня /не рахуючи 4 засідань в підкомісії 26 та 28-30 липня/⁴. Підсумок: схвалений і переданий на розгляд уряду 16 серпня законопроект, окремі думки двох членів комісії - Ст.Мішка та Є.Галаневича та висновок всієї комісії. В останньому документі можна, зокрема, прочитати таке: "Основна мета законопроекту полягає а тому, щоби точно закреслиними, безсуперечними правничими нормами визначити "верховне тимчасове управління та порядок законодавства", яке склалося

1 .ЩДЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.87, арк.16; спр.119, арк.1
-1 /зв./; спр.295, арк.1-17 та ін.

2 . Там же.-- спр.168, арк. 1, 2, 5.

3 . Там же.- спр.295, арк.18

4 . Там же.- спр.52, арк.269; спр.295, арк.59-63.

5 . Там же,- спр. 52, арк.23-24, 133, 211.

в процесі безперервної боротьби за самостійну Україну"¹.

Одразу ж комісія Ол.Саліковського приступила до розгляду проекту закону про передпарламент УНР, який дістав назву "Державна Народна Рада". Проект обговорювався 7, 9-11 серпня, 4-6 та, 24 вересня на пленарних засіданнях та 8, 18, 20-21 серпня - на засіданнях підкомісії .

Двомісячна робота над законопроектом про ДНР, складений комісією 24 вересня і переданий до Ради Міністрів 30 вересня, пояснюються серед іншого й тим, що комісії необхідно було узгодити два документи. Перший /розроблений кам'янець-подільською ВНР/ - містив 150 артикулів і другий, "соціалістичний", - 36 статей. Досить легко вдалося домовитися лише про кількісний склад ДНР. 35% її складу мали становити делегати від "неполітичних організацій", 15% - політичних партій, 60% - від міст та сіл. З інших питань точилося вперта боротьба. Врешті-решт "комісія, установивши основні принципи щодо організації Парламенту, доручила попередню розробку проекту підкомісії, яка розклала виклад свого проекту по переліченим відділам* так званого "соціалістичного проекту" та "комбінувала зміст обох проектів, поновляючи пропуски другого проекту належними артикулами першого більше повного в деяких деталях проекту".

В пояснювальній записці, що цитувалася, було відзначено, що комісія також "поповнила знайдені нею пропуски в обох проектах новими артикулами, переробила в багатьох артикулах самий зміст одержаних проектів та зовсім виправила форму виклада артикулів, взятих з двох проектів"³.

Явне ж обмеження прав Передпарламенту - будь-якому неупередженому читачеві воно впаде у вічі навіть при побіжному ознайомленні - пояснювалося, по-перше, "не зовсім установленими умовами нашого життя", по-друге, "не зовсім скінчених та закреслених теренів держави", і, по-третє, необхідністю "відчинити найскоріше і

1 . ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.296, арк.18.

2 . Там же. - спр.295. арк.68-75.

* Тобто за розділами проекту "Про ДНР та її склад"; "про особисті справи членів ДНР", "про порядок скликання, засідання та Президію ДНР", "про справи, які підлягають ДНР", "про порядок ведення справ ДНР", "про прилюдність засідань ДНР", "про внутрішній устрій ДНР".

3. ЦДАЖР УРСР, ф.1065, оп.2, спр.295, арк.46. '

без одкладання діяльність Парламенту зараз же по перейденню на рідні терені, хоч би навіть на пространстві деяких повітів"¹.

Цим сподіванням не судилося бути втіленими в життя. Над більшою частиною українських земель впевнено зійшло сонце соціалізму, диктатури пролетаріату й керівної ролі Комуністичної партії. 1939 року промені його досягнули й західноукраїнських земель.

Документ № 1

ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНОМУ
СЕКРЕТАРІАТОВІ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ НА УКРАЇНІ

1. На час до вирішення справи про місцеве врядування Установчими Зборами по справах місцевого врядування Україною вищим органом тимчасового уряду в Генеральний Секретаріат, которого призначає тимчасовий уряд по пропозиціям Центральної Ради.

2. Уповноваження Генерального Секретаріату поширюються на губернії: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську і Чернігівську, з виключенням мглинського, сурожського, стародубського і новозибківського повітів. Вони можуть бути поширені і на інші губернії, чи частини їх, в тім разі як утворені в цих губерніях ча основі постанови тимчасового уряду земські інституції висловлять-ся за бажаність такого поширення.

3. Генеральний Секретаріат складається з генеральних секретарів по відомствам: а) внутрішніх справ, б) фінансів, в) хліборобства, г/ освіти, д) торгу і промисловости, е) праці, а також секретаря по національних справах і генерального писаря. Крім цього, при Генеральному Секретаріаті є для контролю його справ генеральний контрольор, що бере участь у засіданнях Генерального Секретаріату з правом рішаючого голосу. З числа секретарів не менше чотирьох повинні бути заміщені з особ, які не належать до української національності. При Секретаріаті по національних справах встановлюються три посади товаришів секретаря з тим, щоб всі чотири найбільш численні національності України мали кожна свого представника в особі секретаря або одного з його товаришів.

4. Генеральний Секретаріат розглядає й подає на затвердження тимчасового уряду проекти, що торкаються життя краю і його врядування. Проекти ці можуть бути перед поданням їх тимчасовому уряду внесені на обговорення Центральної Ради.

5. Уповноваження тимчасового уряду по справах місцевого управління, шо входять у компетенцію пойменованих у статті 3-ій відомств, здійснюються через генеральних секретарів. Докладніше визначення цих справ буде подане в особливому додаткові.

6. По всіх справах, зазначених в попередній статті, місцева влада краю звертається до Генерального Секретаріату, як після зно-

син з тимчасовим урядом, передає його розпорядження і накази місцевій владі.

7. Генеральний Секретаріат подає список кандидатів на урядові посади, обов'язки яких торкаються пунктів, зазначених в статті 5 справ.

8. Стосунки вищих державних установ і окремих громадських відомств з секретаріатом і окремими секретарями по залежності, а також останніх з вищими державними установами і відомствами робляться через особливого комісара України в Петрограді. Так само йдуть і законодавні пропозиції і проекти, які торкаються місцевих справ України, як також і заходи загальнодержавного значення, які виникли в окремих відомствах або обговорені міжвідомственими і відомственими комісіями і вимагаючи через особливе відношення до України участі представника управління в зазначених комісіях.

9. В негайних і настирливих випадках вищі державні установи і відомства сповіщають про свої накази місцеву владу безпосередню, сповіщаючи одночасно про ці накази секретаріат.

Міністр-предсідатель

Міністр юстиції

Петроград, 4 /17/ серпня 1917 р.

О. Керенський

Зарудний

Нова Рада.- 1917,- 6 серпня.- № 107
Вестник Временного правительства.- 1917.-
§ /18/ августа.- № 123 /169/

Конституція Української Народньої Республіки
/Статут про державний устрій, права і вільності УНР/

І. Загальні постанови

1. Підновивши своє державне право, яко Українська Народня Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть суверенною, самостійною і ні від кого незалежною.

2. Суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України, цеб-то громадянам УНР всім разом.

3. Це своє суверенне право народ здійснює через Всенародні Збори України.

4. Територія УНР неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів в 2/3 голосів присутніх не може відбутись ніяка зміна в границях Республіки або в правнодержавних відносинах якоїсь території до Республіки.

5. Не порушуючи єдиної своєї власти, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації.

6. Націям України УНР дає право на впорядкування своїх культурних прав в національних межах.

ІІ. Права громадян України

7. Громадянином УНР вважається кожна особа, яка це право набула порядком, приписаним законами УНР.

8. Громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави.

9. Громадянин УНР може зложити з себе громадські права заявою до Уряду УНР з захованням приписаного законом порядку.

10. Позбавити громадських прав громадянина УНР може тільки постановою Суду Республіки.

11. Актова, громадянська і політична правомочність громадя-

нина УНР починається з 20 літ. Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає.

12. Громадяне в УНР рівні в своїх громадянських і політичних правах. Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв в них. Ніякі титули в актах і діловодстві УНР вживатися не можуть.

13. Громадянин УНР і ніхто інший не може бути затриманий на території її без судового наказу инакше, як на гарячій вчинку. Але і в такому разі він має бути випущений не пізніше, як за 24 години, коли суд не встановить якогось способу його затримання.

14. Громадянин УНР і ніхто інший на території не може бути покараний смертю, а ні відданий яким-небудь карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі.

15. Домашнє огнище признається недоторканим. Ніяка ревізія не може відбутися без судового наказу. В наглих випадках можуть органи правової охорони нарушити недоторканість і без судового наказу; однак і в такому випадку має бути на жадання громадянина доставлений судовий наказ не далі, як на протязі 48 годин по довершенню ревізії.

16. Установляється листова тайна. Органам державної влади не вільно відкривати листів без судового наказу инакше, як у випадках, законом означених.

17. Громадянин УНР і ніхто інший на території не може бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, скільки він не переступає при тим постанов карного права.

18. Кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повну свободу перемін місця пробування.

19. Постанови §§ 14, 16, 17, 18, і 19 не торкаються нормовання спеціальними законами виїмкового стану, який можна встановляти лише кожен раз окремим законом, згідно 5 79-80.

20. Лише громадяне УНР користуються з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державних і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законодатних установ і органів місцевого самоврядування.

21. Активне і пасивне право участі у виборах, як до законодатних органів УНР, так і до всіх виборчих органів місцевого і громадського самоврядування, мають всі громадяне УНР, коли їм до дня виконання виборчого акту вийде двадцять літ. Виїмок тво-

рядь признані законом за безумних або божевільних, котрі знаходяться під опікою. Які карні переступства тягнуть позбавлення виборчого права, про те рішають Всенародні Збори звичайним законодавчим порядком. Ніяких інших обмежень виборчого права не може, бути. Окремі постанови про права громадянства нормує спеціальний закон.

Ш. Органи влади Української Народної Республіки

22. Вся власть в УНР походить від народу, а здійснюється в порядку, установленім цим статутом.

23. Верховним органом влади УНР являються Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу власть в УНРі формують органи виконавчої і судової влади УНР.

24. Вища власть виконавча в УНР належить Раді Народніх Міністрів.

25. Вищим органом судовим єсть Генеральний Суд УНР.

26. Всякого рода справи місцеві впорядковують виборні Ради і управи громад, волостей і земель. їм належить єдина безпосередня місцева власть: міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність /§ 50/, безпосередньо і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народної Республіки /§ 60 - 68/.

ІУ. Всенародні Збори Української Народної Республіки

27. Всенародні Збори вибираються загальним, рівним, безпосереднім, тайним і пропорціональним голосуванням всіх, хто користується громадськими і політичними правами на Україні і в них судово не обмежений.

28. Вибори мають бути впорядковані так, щоб один депутат припадав приблизно на сто тисяч людності і щоб при виборах ніхто не мав другого голосу. У всім іншим правила виборів у Всенародні Збори установляються законом.

29. Депутатом може бути вибраний кожний не обмежений в своїх правах громадянин УНР, котрому минуло 20 років. Він не може бути потягнений до відповідальности за свою політичну діяльність. Підчас виконання своїх депутатських обов'язків він дістає платню в висоті і в порядку, установлених Всенародними Зборами.

30. Повірка виборів належить Судові УНР. Свої рішення в цих справах він передає Всенароднім Зборам. Призначення мандатів не-правними і скасування виборів та призначення на їх місце нових виборів належить Всенароднім Зборам.

31. Депутати до Всенародніх Зборів вибираються на три роки. По трьох роках з дня виборів вони втрачають свою силу, коли Збори не були розпущені й заступлені новими дочасно.

32. Дочасно Всенародні Збори розпускаються їх же постановою, а також волею народу, виявленою не менш, як трьома мільйонами виборців, писаними заявами, переданими через громади Судові, котрий, по провірці правосильності, повідомляє про це домагання Всенародні Збори.

33. Нові вибори по постанові Всенародніх Зборів розписує виконавча власть. Всенародні Збори втрачають свою повновласність з днем передачі її новообраним Всенароднім Зборам. Між постановою про розписання виборів і скликання нових Всенародніх Зборів не може минути більш, як три місяці.

34. Скликав Всенародні Збори і провадить ними Голова їх, вибраний Всенародніми Зборами. Нові Всенародні Збори скликає і відкриває Голова, вибраний попередніми Всенародніми Зборами. Уряд Голови триває весь час, поки не будуть скликані нові Збори і буде вибраний ними Голова. Змінює його заступник, вибраний Зборами на випадок смерті або тяжкої хвороби, де вибору нового Голови.

35. Голова Всенародніх Зборів, як їх представник, іменем Республіки сповняє всі чинності, зв'язані з представництвом Республіки.

36. В поміч Голові, в справах, вичислених в § 32-33, Всенародніми Зборами вибирається йому товаришів, в числі, яке установлять Всенародні Збори. Один з них вибирається заступником Голови.

37. Всенародні Збори збираються на сесію не менш, як два рази щороку. Перерва між сесіями не може бути більш трьох місяців. На пропозицію, внесу 1/5 депутатів, Всенародні Збори повинні бути скликані не пізніше місяця від її одержання Головою.

38. Для правосильності рішень Всенародніх Зборів треба присутності більш як половини депутатів. Всі справи вирішуються звичайною більшістю присутніх. Тільки відділення території, зміни

конституції, проголошення війни і віддання під слідство і суд міністрів рішення спеціальною більшістю.

39. Законодатні проекти вносяться на розгляд Всенародніх Зборів:

а/ президією в порозумінню з Радою Старшин Зборів;

б/ поодинокими фракціями, зареєстрованими Всенародніми Зборами;

в/ окремими депутатами, числом не менш 30-ти;

г/ Радою Народних Міністрів УНР;

д/ органами самоврядування; які об'єднують не менш 100 тисяч виборців;

є/ безпосередньо виборцями-громадянами Республіки, в числі не менш 100 тисяч, писаними заявами, потвердженими через громади і поданими Судові, що по провірці їх правильності передає цю пропозицію Голові Всенародніх Зборів.

40. Законодавчі проекти, внесені вказаним в § 39 порядком, передаються президією Всенародніх Зборів до комісії і після доповіді комісії приймаються остаточно Всенародніми Зборами. Законодатні проекти, внесені не з ініціативи Ради Народних Міністрів, разом з внесенням до президії Всенародніх Зборів подаються до відома Ради Народних Міністрів.

41. Законодатні проекти, внесені, а ще ухвалені в одній сесії, можуть прийти під ухвалу нової сесії, але не можуть переходити під ухвалу Всенародніх Зборів нового складу /після нових виборів/.

Внесення про зміну Конституції вносяться і проходять тим же порядком, вказаним в § 39, але для ухвали їх потрібно 3/5 присутніх депутатів, а ухвала стає правосильною тільки тоді, коли ця ухвала буде поновлена звичайною більшістю Всенародніми Зборами в новім складі, після найближчих, нових виборів. У всім іншій, не вказаним Конституцією, лад і діяльність Всенародніх Зборів нормується наказом, який Всенародні Збори ухвалюють і змінюють в звичайнім порядку.

43. Закони і постанови Всенародніх Зборів розпубліковуються ними, як виїмки з протоколів їх засідань, за підписом Голови /або його товариша/ і одного з Секретарів Всенародніх Зборів. Обов'язують вони від дня одержання їх в місцевих установах, ос-

кільки не постановлено інакше в самім законі.

44. Вез ухвали Всенародніх Зборів не можуть побиратись ніякі податки.

45. Без постанови Всенародніх Зборів не можуть бути зроблені на рахунок УНР ніякі позики, а ні взагалі обложени державного майна.

46. Громадяне України не можуть бути покликані до обов'язкової військової або міліційної служби інакше., як постановою Всенародніх Зборів України.

47. Війна не може бути проголошена, ні згода не може бути заключена від Імені УНР без постанови Всенародніх Зборів. Для проголошення війни треба ухвали двох третин присутніх членів Всенародніх Зборів.

48. Всенародні Збори затверджують трактати політичні й економічні, що укладаються Іменем УНР.

49. Всенародні Збори установлюють одиниці міри, ваги І монети УНР.

V. Про Раду Народніх Міністрів Української Народньої Республіки.

50. Яко вища виконавча власть УНР /§ 22/, Рада Народніх Міністрів її порядкує всіма справами, які зістаються поза межами діяльності установ місцевої самоуправи /§ 24/ або дотикають цілої УНР; координує і контролює діяльність цих установ, не порушуючи законом установлених компетенцій їх, та приходить їм в поміч, коли вони до неї звертаються.

51. Рада Народніх Міністрів дістав свою повновласть від Всенародніх Зборів і тільки перед ними відповідає.

52. Формує Раду Народніх Міністрів Голова Всенародніх Зборів за порозуміння з Радою Старшини Зборів, і потім Рада Народніх Міністрів подається на затвердження Всенароднім Зборам.

53. Тим самим способом робиться частина доповнення Ради Народніх Міністрів.

54. Число членів Ради Народніх Міністрів і спеціалізацію їх портфелів установлюють Всенародні Збори.

55. Кожен депутат Всенародніх Зборів має право ставити запитання Раді Народніх Міністрів в цілому чи поодиноким її членам, оголошуючі; запитання через президію Всенародніх Зборів.

56. Фракція Всенародніх Зборів і депутати, в числі не менше

15-ти, можуть ставити Раді Народніх Міністрів чи поодиноким її членам жадання вияснень, порядком § 55. Коли Всенародні Збори більшістю голосів підтримають таке жадання, міністри не пізніше семи день мають на ці жадання дати пояснення у Всенародніх Зборах УНР - самі чи через своїх представників.

57. Член Ради Народніх Міністрів, котрому більшість Всенародніх Зборів УНР висловлюють недовіря, складає свою повновласть і через 24 години після цього Всенародні Збори можуть приступити до заміщення його способом, оказаним в § 53. Те саме розуміється про цілу Раду Народніх Міністрів, коли їй буде висловлено недовіря в цілости.

58. Постановою 2/3 Всенародніх Зборів Ради Народніх Міністрів можуть бути віддані під слідство й суд за свою діяльність.

59. Члени Ради Народніх Міністрів мають право брати участь в дебатах Всенародніх Зборів з дорадчим голосом. Члени Всенародніх Зборів підчас свого пробування в складі Ради Народніх Міністрів теж мають тільки дорадчий голос.

VI. Суд Української Нпродньої Республіки

60. Суд в УНР одбувається іменем її.

61. Поступовання в суді має бути прилюдне і устне.

62. Судова власть в рамках цивільного, карного і адміністраційного законодавства здійснюється виключно судовими установами.

63. Судових вирішень не можуть змінити ні законодавні, ні адміністраційні органи власти.

64. В яких випадках адміністраційні органи можуть накладати й ексукувати кари - про те рішає виключно закон.

65. Суд для всіх громадян Республіки один і цей самий, не виключаючи й членів Всенародніх Зборів та членів Ради Народніх Міністрів, з захованням при цьому постанов § 58 цього закона.

66. Найвищим Судом Республіки являється "Генеральний Суд УНР", зложений з колегії, вибраної Всенародной Зборами на протяг пяти літ.

67. Генеральний Суд являється найвищою касаційною інстанцією для всіх судів Республіки і не може бути судом першої та другої інстанцій та мати функції адміністративної власти.

68. В усім иншім організація і компетенція судів та особи і речевої приналежности судової устанавляється законом.

ВІІ. Національні Союзи

69. Кожна з населяючих Україну націй має право в межах УНР на національно-персональну автономію, цеб-то право на самостійне устроєння свого національного життя, що здійснюється через органи Національного Союзу, влада якого шириться на всіх його членів, незалежно від місця і поселення в УНР. Де є невіднімаєме право націй, і ні одна з них не може бути позбавлена цього права або обмежена в ньому.

70. Населяючим територію УНР націям - великоруській, єврейській і польській - право на національно-персональну автономію дається силою цього закону. Нації ж білоруська, чеська, молдавська, німецька, татарська, грецька та болгарська можуть скористуватися правом національно-персональної автономії, якщо до Генерального Суду про те поступить заява від кожної нації зокрема, підписана не менш як 10.000 громадян УНР без ріжниць полу і віри, не обмежених по суда у своїх політичних правах, що заявляють про належність свою до даної нації. Генеральний Суду розглядає заяву і в публичному засіданні в строк не пізніше, як через 6 місяців зо дня її подання, сповіщує про свою постанову Раду Народніх Міністрів і оголошує її до загальної відомости. Зазначені заяви від націй, які не перелічені в цій статі, подаються на розгляд Всенародніх Зборів УНР.

71. Для здійснення зазначеного в § 69 права, громадяне УНР, належні до даної нації, утворюють на території Національний Союз. Членами кожного Національного Союзу ведаться іменні списки, які в сукупності складають національний кадастр, який по складанні публікується до загальної відомости; кожен громадянин має право вимагати, як свого включення в даний національний кадастр, так і виключення з нього, з огляду на заяву про неналежність його до даної нації.

72. Національний Союз користуються правом законодавства і врядування в межах компетенції, котра точно встановляється в порядку, зазначеному в § 75 цього закон". Національному Союзові виключно належить право представництва даної нації, яка живе на території УНР, перед державними і громадськими установами. Законодатні постанови, які видаються національними зборами в межах компетенції Національного Союзу /§ 75/, належать до оголошення в загально-установленому порядку.

73. З загальних засобів УНР та органів місцевого самоврядування одчисляється в розпорядження Національного Союзу не справи, якими він завідує, із сум, взагалі призначених на ці справи, певні частини, пропорціональні кількості членів даного національного союзу.

74. Національний Союз установляє свій щорічний бюджет і мав право: а/ на оподаткування своїх членів на підставах, установлених для загально-державного оподаткування; б/ за своєю відповідальністю робити позики й приймати інші фінансові заходи для забезпечення діяльності Національного Союзу.

75. Обсяг справ, належних до компетенції Національного Союзу й окремих його органів, як рівно і устрій установ, определяється постановою Установчих Зборів даної нації, котрі з цим определяють і порядок змінення своїх постанов. Прийняті постанови, які торкаються компетенції Національного Союзу, належать до розгляду і ствердження Всенародніми Зборами УНР.

Примітка. Незгідности, які можуть виникати з цього приводу між національними Установчими Зборами і Всенародніми Зборами УНР, розв'язуються погоджуючою комісією, котра складається з однакового числа представників від цих установ. Постанови погоджуючої комісії переходять на остаточне ствердження Всенародніх Зборів УНР.

76. Національні Установчі Збори утворюються з членів, обраних належними до даної нації її громадянами УНР, котрим вийшло 20 років, на основі загального, без ріжниць полу і віри, рівного виборчого права, через безпосередні вибори і таємне голосування, з приложением принципу пропорціонального представництва,

77. Органи Національного Союзу є органи державні. Вищим представницьким органом Національного Союзу є Національні Збори, які обираються членами союзу на основах, зазначених в § 76. Вищим виконавчим органом є Національна Рада, котра обирається Національними Зборами і перед ними відповідає.

78. Всі суперечки по питанню компетенції, які виникатимуть між органами Національного Союзу з одного боку та органами державного урядування, місцевого самоврядування і інших Національних Союзів з другого боку, розв'язуються адміністраційним судом.

VIII. Про часове припинення громадський свобод

79. У випадку державної конечности /під час війни або вну-

трішніх заворушень/ можуть громадські свободи бути частю обмежені, частю припинені.

80. Котрі громадські свободи і в якій мірі мають бути тоді припинені, має означити спеціальний закон, виданий звичайним порядком.

81. Заведення тимчасового припинення громадських свобод чи їх обмеження, у випадках та межах, предвиджених в § 80 законами, ухвалюють Всенародні Збори.

82. Коли Всенародні Збори не зібрані, може припинити часово громадські свободи Рада Народніх Міністрів на власну одвічальність, з обовязком предложим цей свій розпорядок на перше засідання в найближчій, сесії Всенародніх Зборів.

83. Припинення громадських свобод не може тривати довше, як три місяці, і продовження тоді повинні ухвалити Всенародні Збори.

Українська Центральна Рада .

Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917 - 1920 рр.- В 4 томах.- Прага, 1921.- Ч.ІІ.- С.174-180.

Закони про тимчасовий державний устрій України
Тимчасово до обібрання Союму і відкриття його діяльності, Державний устрій України і порядок керування основоюється на слідуючих законах:

Про Гетьманську владу

1. Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2. Гетьман стверджує закони і без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3. Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його у повному складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повному його складі. Гетьман приймає і звільняє інших урядових осіб в разі для останніх не обгрунтовано законом іншого порядку призначення і звільнення.

4. Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5. Гетьман є Верховний Воевода Української Армії і Фльоти.

6. Гетьман оголошує області на військовому, осадному або виключному положенні.

7. Гетьманові належить помилування засуджених, полегчення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій з скасуванням проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари, а також складання казенних взимок і даровання милости в особистих випадках, коли цим не порушуються охоронені законом інтереси і громадянські права.

8. Накази й розпорядження Гетьмана закріпляються Отаман-Міністром або відповідним йому Міністром.

Про Віру

9. Первенствующа в Українській Державі є віра християнська православна.

10. Всі не належні до православної віри Громадяне Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослуженням по обряду оної.

Права і обов'язки Українських Козаків і Громадян

11. Умови придбання прав Українського козацтва і громадянства, рівно як їх загублення визначаються законом.

12. Захист Вітчизни - є святий обов'язок кожного козака і громадянина Української Держави.

13. Українські козаки і громадяне повинні платити установлені законом податки і пошлини, а також відбувати повинности згідно з постановленням закону.

14. Ніхто не може підлягати переслідуванню за злочинні вчинки тільки як в черзі, законом визначеній.

15. Ніхто не може бути затриманий під сторожою крім як у випадках, законом визначених.

16. Ніхто не може бути судимий і покаран крім як за злочинні вчинки передбачені існуючими в час їх здійснення законами.

17. Оселя кожного недоторкана. Робити обшукування й виїмку в будинку без згоди його господаря можливо не йнакше, як в випадках і порядку, законом визначених.

10. Кожний український козак і громадянин має право вільно вибирати місце мешкання і працю, придбати і відчужити майно і без заборони виїзжати за кордон Української Держави.

19. Власність є не—торкана. Примусове відчуження нерухомого майна, коли це необхідно для якої-небудь, державної чи громадської користи, можливо не йнакше, як за відповідну платню.

20. Українські козаки і громадяне мають право робити зібрання в метах не шкідливих законам, мирно і без зброї.

21. Кожний може в межах, установлених законом висловлювати і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами.

22. Українські козаки і громадяне мають право гуртувати громади і спілки в метах не противних законам.

Про закони

23. Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі.

24. Сила закону без виключення обов'язкова для всіх українських підданих і чужинців в Українській Державі перебуваючих.

25. Закони особисто видані для якої-небудь області чи частини населення, новим загальним законом не відсуюються, коли

в ньому такої відміни не постановлено.

26. Закони обнародуються для загального освідомлення з утвореному порядку і перш однародовання до діла не прикладаються.

27. Після обнародування законів надається обов'язкова сила з часу призначеного для того в самому законі. В самому виданому законі може бути показане на вживання його, до обнародування, до виконання по телеграфу або через навмисних посланців.

28. Закон не може бути скасований інакше як тільки силою закону. Через те, поки новим законом не відмінено закон існуючий, він захоче повну свою силу.

29. Ніхто не може відмовлятися незнанням закону, коли його було обнародовано існуючим порядком.

30. Закони розробляються в кожному Міністерстві по надійності і передаються на загальне обміркування Ради Міністрів.

31. По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроектів вони передаються на ствердження Гетьманові.

32. Закони, які торкаються деяких відомств, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх заінтересованими Міністерствами.

33. Міністрам дається можливість видавати розпорядження в розвитку і поясненню законів, при чому всі такі розпорядження підлягають попередній ухвалі Радою Міністрів.

Про Раду Міністрів і про Міністрів.

34. Напрямок і об'єднання праці окремих відомств по предметах як законодавства, так і вищого державного управління, накладається на Раду Міністрів.

35. Керування справами Ради Міністрів накладається на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36. Отаман-Міністр і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державного управління. Кожний з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядження.

37. За проступні по посаді вчинки Отаман-Міністр і Міністри підлягають громадській і карній відповідальності на основах, в законі визначених.

Про Фінансову Раду

38. Фінансова Рада є вища народня інституція для справ дер-

жавного кредиту і фінансової політики.

39. Фінансова Рада складається з представників і членів, яких призначає Гетьман. Крім того в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністр, Міністр Фінансів і Державний Контрольор.

40. На Раду накладається: 1/ обміркування часу і умов державних позичок; 2/ обміркування справ дотичних державного кредиту, а також питань грошового обороту і 3/ попередній, з особистого кожний раз розпорядження Гетьмана, розгляд справ по фінансовій частині, належачих вирішенню в законодавчій порядку.

41. Обміркування Ради передаються на погляд Гетьмана.

Про Генеральний Суд

42. Генеральний Суд Української Держави уявляє собою вищого охоронителя і захистника та Вищий суд України в справах судових та адміністративних.

43. Генеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони і накази Уряду, слідкуючи за закономірністю їх видання.

44. Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

Гетьман всієї України

Отаман Ради Міністрів

29 квітня 1918 р. м.Київ

Павло Скоропадський

М.Устимович

Державний Вістник.- 1918.-
16 травня.-№ 1.

Універсал Трудового Конгресу України

До українського народу

Ми - представники трудового народу України, її робітництво і селянство, зібравшись у столичнім городі - Києві і обговоривши найважливіші потреби українського трудящого люду, постановили в цей тяжкий час, коли на Україну з усіх боків нападають вороги нашої волі, доручити їй надалі до слідуєчої сесії Конгресу Трудового Народу України вести державну роботу Директорії, яка підняла постання проти гетьмансько-панської самовласти і заслужила своєю щирою революційною діяльністю повне довірря селянства і робітництва.

Конгрес Трудового Народу Української Народної Республіки оповіщає робітничий і селянський люд, що він через військові події по Україні припиняє на де-який час свої засідання аби роз'їхавшись по городах, повітах і волостях, ми члени Трудового Конгресу, могли допомогти найважнішій тепер роботі - обороні нашого рідного краю.

Вся вища влада на Україні, на час перерви засідань Трудового Конгресу, має належати Директорії, котра доповнюється представником од Наддністрянської України /Галичини, Буковини і Угорської України/, акт з'єднання з якою затверджено на першій засіданні Конгресу 24 сього січня.

Для підготовки законопроектів до слідуєчої сесії Трудового Конгресу Української Народної Республіки, Конгрес Трудового Народу України визнає необхідним залишити після себе такі комісії: 1/ по обороні Республіки, 2/ земельну, 3/ освітню і 4/ бюджетову, 5/ заграничних справ, й 6/ комісію харчових справ.

Влада виконавчу - Директорія має доручити Раді Народніх Міністрів, яке відповідає за свою роботу перед Трудовим Конгресом, а на час перериву його засідань, перед Директорією Української Народної Республіки.

Влада на місцях здійснюють представники правительства Республіки, які мають працювати в тісному контактї і під контролём повітових і губерніяльних Трудових Рад, які складаються

пропорціонально з представників селянства і робітництва.

Інструкції про вибори в Трудові Ради має негайно виробити правительство Республіки разом з комісіями Трудового Конгресу.

В цілях закріплення демократичного ладу, правительство Української Народної Республіки, разом з комісіями, має підготувати закон для виборів Всенароднього Парляменту Незалежної Соборної Української Республіки.

Конгрес Трудового Народу України висловлює своє нерушиме побажання, щоб Директорія і Рада Народних Міністрів провадили й надалі свою працю по проведенню земельної реформи, в основі якої лежить передача землі без викупу трудящому народові.

Одночасно правительство повинно негайно подбати про знищення безробіття шляхом відновлення промисловості, про поліпшення долі робітництва і про закріплення всіх революційних здобутків українського пролетаріяту.

Переживши тяжкі муки й катування за час семимісячної гетьманської неволі, український народ те й тепер, скинувши ненависне панське ярмо, повинен знати, що його кровію здобута свобода, знаходиться в небезпеці.

З усіх боків цілості і незалежності Української Народної Республіки загрожують сильні держави.

Для того, щоб не повторилося наше давнє лихо - неволя під властю чужих народів. Конгрес Трудового Народу України кличе всіх синів трудового селянства і робітництва на боротьбу за землю і волю.

Нехай узнають всі сили, які на нас нападають, що український народ умів не тільки скидати катів та тиранів, але й уміє будувати свою Республіку і може всією силою непохитно й неухильно обороняти своє право порядкувати самим собою.

Народе Український! Будь на сторожі свого права. Проти тебе воюють не тільки імперіялістичні контрреволюційні вороги, але ти бачиш, як Совітська Росія, яка не по правді називає себе соціалістичною, теж посилав своїх наймитів - китайців та латишів проти твоєї незалежності.

Конгрес Трудового Народу України визнає, що захват Московським більшовицьким військом нашої землі може привести до приходу нових чужоземців, які тільки й ждуть того часу, коли на Україні запанує більшовицьке безладдя, щоб напасти на розбиту,

зруйновану і пограбовану Україну.

Конгрес Трудового Народу України запевняв перед усім світом, що український народ бажає мира з усіма народами і не має думки забрати під свою владу чужі землі, але він не допустить ніяких замахів від якої б не було держави, на свою цілість, самостійність і незалежність.

Не тільки протестами, але й оружною силою трудове селянство й робітництво покаже, що український народ не потерпить над собою насильства і кривди.

Конгрес Трудового Народу України, стоячи за самостійну Українську Народну Республіку, для рятування землі і волі закликає щирих синів землі Української стати кріпко до зброї під стяг славного війська Директорії Української Народної Республіки.

Ухвалено Конгресом Трудового Народу
України в м.Київі 28 січня 1919 року

Вісник Української Народної Республіки,- 1919.- 7
лютого. Мазепа І. Назв. праця. - Т.Ш.- С.168-169.

Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918

Артикул I

Назва Держава, проголошена на підставі права самозначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19 жовтня 1918 року, обнимаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву Західно-Українська Народня Республіка.

Артикул II

Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії - то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частями угорських столиць /комітатів/: Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Мармориш,- як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла барона Черніга, *Etnographische Karte der osterreichischen Monarchie, entwerfen Freiherrn Czernig, herausgegeben von der K.K. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855, Mabstab 1 86400.*

Артикул III Державна суверенність

Отся державна територія творить самостійну Західно-Українську Народню Республіку.

Артикул IV Державне заступництво

Права влади іменем Західно-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорцій-

нального права голосування без різниці пола. На сій основі мають бути вибрані Установчі збори Західноукраїнської Народньої Республіки. До часу зібрання установчих зборів виконує всю власть Українська Національна Вада і Державний Секретаріат.

Артикул У. Герб і прапор

Гербом Західно-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державна печать мав довкола гербу напис: "Західно-Українська Народня Республіка".

Лозинський М. Назв. праця.-С.45-46.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
"Затверджую" 12 листопада 1920 року
Голова Директорії С.Петлюра /підпис/
Посвідчую т.в.о. Державного Секретаря
В.Оніхімовський /підпис/
Ухвалений Радою Народних Міністрів .

ЗАКОН

про тимчасове верховне управління та порядок
законодавства в Українській Народній Республіці

До часу, коли матиме чинність в Українській Народній Республіці ухвалена Народнім Представництвом повна Конституція, що визначить державний устрій у всіх частинах Державної діяльності та спиратиметься на послідовне і всебічне зужиткований засад народного суверенітету, себто, що вся Верховна Влада безпосередньо належить Народові і виявляється через Парлямент, скликаний на підставі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорціонального виборчого права, без ріжниць пола, національності і віри, видається цей закон, що визначає тимчасово Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці.

I

Верховна влада

Верховна Влада Української Народної Республіки тимчасово організується шляхом нижчезазначеного розмежування та координування вищих Державних функцій поміж Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів.

Склад, порядок скликання та обсяг прав Державної Народної Ради визначає окремий закон.

II

Директорія Української Народної Республіки

2. Директорія Української Народної Республіки в особі Голови Директорії іменем Української Народної Республіки:

а/ затверджує ухвалені Державною Народною Радою закони;

б/ затверджує ухвалені Радою Народнію Міністрів призначення та звільнення;

в/ затверджує ухвалені Державною Народною Радою умови з іншими Державами;

г/ видає на пропозицію Води Народних Міністрів акти амністії та помилування;

д/ репрезентує Українську Народню Республіку переди иншими Державами, за відповідальністю Голови Ради Народних Міністрів;

е/ покликає Голову Народних Міністрів та затверджує Членів Ради Народних Міністрів.

3. Директорія має окремиий цивільний лист, що ухвалюється законодавчим шляхом.

4. Коли Голова Директорії не зможе виконувати своїх обов'язків через хворість, відїзд та з инших причин, то його часово з ухвали Державної Народньої Ради заступає Голова Державної Народній Ради, який виконання своїх обов'язків на той час покладає на Заступника Голови Державної Народньої Ради.

До скликання Державної Народньої Ради, зазначене в § 4 заступництво Голови Директорії надається Колегії, яка складається з трьох членів: Голови Народних Міністрів, Порядкуючого в Надвищому суді У.Н.Р. і Представника всіх політичних партій України. Цього останнього обирається в спільному засіданні представників Центральних Комітетів цих партій, по одному від кожного. Участь в обранні Члена Колегії може брати лише така партія, яка зареєстрована в законному порядкуві та існує не менш, як один рік. До складання Колегії Голову Директорії заступає Голова Ради Народних Міністрів.

III

Законодавство в Українській Народній Республіці

5. Українська Народна Республіка управляється на точній основі законів, у відповідний спосіб виданнях.

6. Законопроекти відповідних Міністерств, по ухвалі їх Радою Народних Міністрів, подаються на розгляд Державної Народньої Ради через її Президію.

7. Внесені в Державну Народню Раду законопроекти або ухвалюються нею самою, або передаються нею на остаточне розв'язання Ради Народних Міністрів.

8. Проекти законів, ухвалених Державною Народною Радою або Радою Народних Міністрів /згідно § 7/ за належними підписами подаються Головою Державної Народньої Ради, разом з Головою Ради Народних Міністрів на затвердження Голови Директорії Української Народньої Республіки.

9. Подані на затвердження Голови Директорії Української Народньої Республіки постанови Державної Народньої Ради або Ради Народніх Міністрів, на протязі чотирнадцяти діб або затверджуються Головою Директорії, або повертаються до Державної Канцелярії незатвердженими.

Незатвержені постанови Державної Народньої Ради подаються Головою Ради Народніх Міністрів до Державної Народньої Ради на новий розгляд. Постанова, ухвалена нею в тій же самій редакції набирає остаточно силу закона.

10. Законопроекти, ухвалені Державною Народньою Радою або Радою Народніх Міністрів /§ 7/ і затвержені Головою Директорії Української Народньої Республіки, оголошуються у Вістнику Державних Законів, за підписом Голови Ради Народніх Міністрів, відповідного Міністра та Державного Секретаря.

11. Після оголошення закону в Вістнику Державних Законів, закон набирає обов'язуючої для всіх сили в терміні, що зазначено в самому законі, а якщо такий термін в законі не зазначено, то з дня одержання на місцях примірника Вісника Державних Законів, де закон надруковано. В самому, законі може бути зазначено, що він до оголошення переводиться в життя або по телеграф, або через посланців.

12. Ухвалені закони оголошуються Державним Секретарем і ним же зберігаються.

13. Коли Державна Народня Рада не функціонує, Рада Народніх Міністрів в необхідних випадках може ухвалювати постанови, що вимагають для свого видання законодавчого шляху; ці постанови, після затвердження Головою Директорії та оголошення звичайним порядком, набирають сили закона /§§ 11, 12/. Такі постанови поступають поза чергою на перше чергове засідання Державної Ради для затвердження.

У вигадку незатвердження таких постанов Державною Народньою Радою вони втрачають обов'язуючу силу після оголошення про це на загальних підставах /§ 11/.

14. До скликання Державної Народньої Ради всі права і обов'язки покладаються на Раду Народніх Міністрів.

IV

Рада Народніх Міністрів

15. Голова Ради Народніх Міністрів формує Раду Наподніх Мі-

ністрів, в склад якої входять всі Міністри або Керуючі Міністерствами та Державний Секретар, останні з правом дорадчого голосу.

16. Справи, що відносяться до Міністерств, представники яких не присутні на засіданні Ради Народніх Міністрів, не можуть вирішуватись в тому засіданні Ради Народніх Міністрів.

17. Державний Контрольор, призначення якого провадиться порядком відповідним розгляду і затвердженню законів, не входить в склад Ради Народніх Міністрів, але запрошується на всі засідання Ради Народніх Міністрів, в яких розглядається питання, зв'язане з інтересами скарбу, з правом дорадчого голосу і протесту.

18. В обсягу діяльності окремого Міністерства і належних до нього відомств тільки відповідний Міністр або Керуючий Міністерством має право в порядку управління видавати розпорядження, вказівки та інструкції, укладати часово умови і вирішати всі справи Міністерства, за свою особистою відповідальністю перед Радою Народніх Міністрів.

19. Рада Народніх Міністрів за діяльність уряду відповідає перед Державною Передньою Радою.

Голова Ради Народніх Міністрів Андрій Лівіцький
Міністр Внутрішніх Справ Ол. Саліковський

ЦДАЖР УРСР. - Ф1065, оп.2, спр.263.- Арк.1-2 /зв./; спр.51,- Арк.194-196 /зв./; спр.52.- Арк.61-62, 129-132, 168-170 /зв./, 201-203 /зв./, 208-210 /зв./, 243-266; Вістник державних законів для всіх земель Української Народньої Республіки.- 1920.- 19 листопада.- Вип. 2-й.